

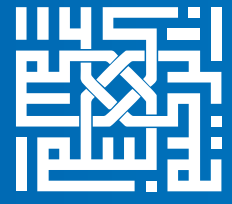
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
The Institute for Trade Studies & Research

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاست‌گذاری تولید و تجارت

مدیریت یکپارچه‌سازی سیاست‌ها
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

نهمین ماه ۱۴۰۴

فهرست مطالب

۵	چکیده
۶	الف. بررسی تحولات ریسک در جهان
۷	ب. انواع ریسک از منظر بانک فدرال رزرو
۸	ب. انواع ریسک از منظر مجمع جهانی اقتصاد
۱۰	ج. وضعیت ایران در انواع ریسک‌های مجمع جهانی اقتصاد
۱۱	د- اثر ریسک ژئوپلیتیکی (GPR) بر بخش‌های کلیدی اقتصاد و صنایع بر اساس مطالعه بانک جهانی ۲۰۲۵
۱۲	ذ. اثر ریسک ژئوپلیتیکی بر اقتصاد ایران
۱۳	ر. راهکارها (با تاکید بر تحول ۳گانه تولید و تجارت و سیاست‌های حمایتی)
۱۵	۱. اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاست‌گذاری تولید و تجارت کشورها
۱۵	۱-۱. مقدمه
۱۷	۲-۱. تفکیک انواع ریسک‌ها از منظر نهادهای بین‌المللی
۱۷	۱-۲-۱. انواع ریسک از منظر بانک فدرال رزرو
۱۹	۱-۲-۲. کالبد شکافی ریسک از دیدگاه دفتر ملی تحقیقات اقتصادی
۲۲	۱-۳-۱. کالبدشکافی ابعاد ریسک از منظر گزارش جهانی ریسک ۲۰۲۶؛ مجمع جهانی اقتصاد
۲۲	۱-۳-۱. ریسک جهانی مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۲۶
۲۵	۱-۳-۲. ضریب اهمیت ریسک عوامل در ریسک جهانی
۲۷	۱-۳-۳. روند تغییر ریسک عوامل در سال ۲۰۲۶ نسبت به سال ۲۰۲۵
۲۸	۱-۳-۴. رتبه ریسک عوامل در اکوسیستم ریسک جهانی کوتاه مدت و بلند مدت

۳۱	۵-۳-۱. ابعاد ۵ گانه ریسک در ایران بر اساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد
۳۳	۶-۳-۱. چشم‌انداز کلی گزارش ریسک جهانی در ۲۰۲۶
۳۴	۴-۱. اثر ریسک تجارت بر اقتصاد به استناد مطالعه بانک جهانی ۲۰۲۵
۳۷	۱-۴-۱. اثر ریسک تجارت بر اقتصاد ایران
۳۷	۱-۴-۱-۱. اثر ریسک تجارت بر واردات و امنیت غذایی
۳۸	۱-۴-۱-۲. اثر ریسک تجارت بر صادرات
۳۸	۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۴۰	۳. منابع و مراجع
۴۱	پیوست

چکیده

امروزه با توجه به افزایش شدید ریسک‌ها در سطح جهانی، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی مختلفی به شناسایی، طبقه‌بندی و تبیین انواع ریسک‌ها و سپس بررسی آثار و تبعات آن‌ها بر زنجیره تأمین، تولید و ثبات اقتصادی پرداخته‌اند. در این گزارش، ابتدا مروری نظام‌مند بر روند ریسک‌های تحقق‌یافته در دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۵ انجام شده و بر مبنای آن، شاخص ریسک جهانی استخراج و تحلیل شده است.

در ادامه، چارچوب‌های تحلیلی ریسک مورد استفاده در فدرال رزرو ایالات متحده و مجمع جهانی اقتصاد (WEF)، به‌ویژه نسخه‌های به‌روزشده آن‌ها در سال ۲۰۲۶، معرفی و مقایسه شده‌اند تا تفاوت‌ها و نقاط اشتراک این رویکردها در ارزیابی ریسک‌های کلان اقتصادی، مالی، ژئوپلیتیکی و ساختاری روشن شود.

سپس با توجه به ویژگی‌های خاص اقتصاد ایران-از جمله قرار گرفتن تحت تحریم‌های بین‌المللی، محدودیت دسترسی به بازارهای مالی جهانی، وابستگی بالا به درآمدهای منابع طبیعی، شکنندگی زنجیره تأمین، و ناپایداری متغیرهای کلان-آثار و تبعات شاخص‌های ریسک مجمع جهانی اقتصاد و بانک جهانی بر اقتصاد ایران به‌صورت تفصیلی بررسی شده است. این بخش نشان می‌دهد که چگونه ریسک‌های جهانی، در بستر محدودیت‌های ساختاری داخلی، می‌توانند اثرات تشدیدشده‌ای بر تولید، سرمایه‌گذاری، اشتغال، امنیت غذایی و تاب‌آوری اقتصادی ایران بر جای گذارند.

در نهایت، گزارش تلاش می‌کند با اتکا به این چارچوب‌های بین‌المللی، درک دقیق‌تری از کانال‌های انتقال ریسک به اقتصاد ایران ارائه دهد و زمینه را برای تحلیل سیاستی و طراحی پاسخ‌های سازگار با شرایط خاص کشور فراهم سازد.

الف. بررسی تحولات ریسک در جهان

۱. دوره ۲۰۰۱-۲۰۰۳: شوک‌های امنیتی و ژئوپلیتیک

در دوره ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳، افزایش نااطمینانی جهانی عمدتاً ریشه در شوک‌های امنیتی و ژئوپلیتیک نظیر حادثه ۱۱ سپتامبر و آغاز جنگ‌های افغانستان و عراق داشت. با این حال، از آنجا که این رویدادها مستقیماً متوجه قواعد، تعرفه‌ها و رژیم‌های تجارت بین‌الملل نبودند، اثر آن‌ها بر شاخص نااطمینانی تجارت جهانی محدود و قابل کنترل باقی ماند. نااطمینانی ایجاد شده در این مقطع بیشتر از مسیرهای غیرمستقیم مانند افزایش ریسک، اختلال در حمل و نقل و تضعیف انتظارات سرمایه‌گذاری به تجارت جهانی منتقل شد و در نتیجه، ساختار و پیش‌بینی‌پذیری نظام تجارت جهانی به طور جدی دچار اختلال نشد.

۲. دوره ۲۰۰۸-۲۰۱۰: بحران مالی جهانی

در این دوره، بحران مالی جهانی و به دنبال آن بحران بدهی اروپا موجب افزایش شدید نااطمینانی در تجارت جهانی شد. برخلاف شوک‌های امنیتی پیشین، منشأ این نااطمینانی ماهیتی مالی و اعتباری داشت و از طریق اختلال در نظام بانکی و بازارهای مالی بین‌المللی، تأمین مالی تجارت جهانی را به طور جدی محدود کرد. هم‌زمان، سقوط تقاضای جهانی و افزایش عدم قطعیت نسبت به چشم‌انداز رشد اقتصادی، باعث تعویق سرمایه‌گذاری‌ها و افت تجارت فرامرزی شد. در این فضا، گرایش دولت‌ها به سیاست‌های حمایتی و محدودکننده تجاری تقویت شد که خود به تشدید و تداوم نااطمینانی در نظام تجارت بین‌الملل انجامید.

۳. دوره ۲۰۱۶-۲۰۱۹: تبدیل سیاست تجاری به منبع نااطمینانی

در این دوره، رویدادهایی مانند برگزیت، انتخابات ریاست جمهوری آمریکا و تشدید جنگ تجاری میان چین و ایالات متحده موجب افزایش چشمگیر نااطمینانی سیاسی در سطح جهانی شدند. در این مقطع، شاخص نااطمینانی تجارت جهانی با جهشی کم‌سابقه واکنش نشان داد، زیرا سیاست تجاری خود به منبع مستقیم نااطمینانی تبدیل شد، نه صرفاً متغیری متأثر از شوک‌های بیرونی. اعمال و تهدید تعرفه‌ها، بازنگری یا تضعیف توافقات تجاری و افزایش اقدامات یک‌جانبه، پیش‌بینی‌پذیری قواعد تجارت بین‌الملل را به طور جدی مختل کرد و در نتیجه، بنگاه‌ها و کشورها با عدم قطعیت گسترده و ماندگار در تصمیمات تجاری و سرمایه‌گذاری مواجه شدند.

۴. دوره ۲۰۲۰-۲۰۲۱: همه‌گیری کووید-۱۹ و اوج نااطمینانی

در این دوره، همه‌گیری کووید-۱۹ باعث اوج‌گیری تاریخی نااطمینانی جهانی و تجاری شد؛ به گونه‌ای که برای نخستین بار عرضه، تقاضا و لجستیک جهانی به طور هم‌زمان با شوک مواجه شدند. تعطیلی گسترده

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

فعالیت‌های تولیدی، محدودیت‌های مرزی و اختلال در حمل و نقل بین‌المللی، زنجیره‌های تأمین جهانی را به شدت مختل و در بسیاری موارد فلج کرد. در این مقطع، نااطمینانی تجارت بیش از آنکه ناشی از تصمیمات سیاستی باشد، از اختلال در عملکرد فیزیکی و عملیاتی اقتصاد جهانی سرچشمه گرفت و به همین دلیل، این دوره به عنوان نقطه عطفی ساختارشکن در تاریخ نوسانات و بی‌ثباتی تجارت بین‌الملل شناخته می‌شود.

۵. از ۲۰۲۲ به بعد: نااطمینانی ساختاری و ماندگار

از سال ۲۰۲۲ به بعد، جنگ اوکراین، گسترش تحریم‌ها و تشدید قطبی شدن اقتصاد جهانی، نااطمینانی را وارد مرحله‌ای جدید کرد. در این دوره، شاخص نااطمینانی تجارت جهانی نه تنها در سطوح بالا تثبیت شد، بلکه در سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۲۵ بار دیگر جهش را تجربه کرد. برخلاف دوره‌های پیشین، نااطمینانی دیگر ماهیتی شوک‌محور و موقتی ندارد، بلکه به وضعیتی ساختاری و پایدار تبدیل شده است. تحریم‌های گسترده، واگرایی فزاینده میان بلوک‌های اقتصادی و بازطراحی زنجیره‌های تأمین جهانی، پیش‌بینی‌پذیری قواعد و جریان‌های تجارت بین‌الملل را به‌طور دائمی تضعیف کرده‌اند؛ به‌گونه‌ای که نااطمینانی به ویژگی ذاتی محیط تجارت جهانی بدل شده و تصمیمات بلندمدت سرمایه‌گذاری و تجارت کشورها و بنگاه‌ها را به‌طور عمیق تحت تأثیر قرار می‌دهد.

ب. انواع ریسک از منظر بانک فدرال رزرو

بانک فدرال رزرو ریسک‌های نوین مؤثر بر اقتصاد و تجارت جهانی را در قالب سه لایه مکمل طبقه‌بندی می‌کند. نخست، ریسک‌های ژئوپلیتیکی و سیاستی که از تصمیمات دولت‌ها، رقابت‌های قدرت، تحریم‌ها، تعرفه‌ها و کنترل‌های فناوریانه ناشی می‌شوند و در عصر رقابت‌های راهبردی، به مهم‌ترین منبع اختلال ناگهانی و غیرقابل پیش‌بینی در تجارت، زنجیره‌های تأمین و سرمایه‌گذاری تبدیل شده‌اند. دوم، ریسک‌های ساختاری بلندمدت که ریشه در پیامدهای ناخواسته الگوی جهانی شدن دارند؛ از جمله تمرکز جغرافیایی تولید، وابستگی متقابل نامتقارن، شکنندگی زنجیره‌های تأمین و سرایت ریسک از بازارهای انرژی و اقلیم به امنیت غذایی، که موجب نهادینه شدن نااطمینانی و کاهش تاب‌آوری اقتصاد جهانی می‌شود. سوم، ریسک‌های خرد در زنجیره‌های ارزش جهانی که به نابرابری قدرت، انتقال نامتقارن ریسک به حلقه‌های ضعیف‌تر، حذف تولیدکنندگان داخلی و تخصص‌گرایی شکننده بازمی‌گردد و در نهایت، ادغام در تجارت جهانی را از یک فرصت توسعه‌ای به منبعی بالقوه برای نااطمینانی ساختاری و تضعیف امنیت اقتصادی و غذایی کشورها تبدیل می‌کند.

نوع ریسک	سازوکار شکل‌گیری ریسک	پیامدهای اقتصادی و تجاری
ریسک‌های ژئوپلیتیکی و سیاسی	تصمیمات دولت‌ها، رقابت‌های ژئوپلیتیکی، تحریم‌ها، تعرفه‌ها، کنترل‌های فناوری و تسلیحاتی سازی ابزارهای مالی و تجاری	افزایش نااطمینانی ناگهانی در تجارت جهانی، اختلال در زنجیره‌های تأمین، کاهش پیش‌بینی‌پذیری سرمایه‌گذاری، افزایش هزینه‌های مبادله و تضعیف مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی
ریسک‌های ساختاری بلندمدت	تمرکز جغرافیایی تولید، وابستگی متقابل نامتقارن، شکنندگی زنجیره‌های تأمین، سرایت ریسک انرژی و اقلیم به غذا، پیامدهای ناخواسته جهانی شدن	کاهش تاب‌آوری اقتصاد جهانی، نهادینه شدن نااطمینانی ساختاری، تشدید آسیب‌پذیری کشورها در برابر شوک‌های سیستمی و تضعیف پایداری تجارت و امنیت غذایی
ریسک‌های خرد در زنجیره‌های ارزش جهانی	عدم تقارن قدرت در GVCها، انتقال نامتقارن ریسک به حلقه‌های ضعیف‌تر، الزامات سخت‌گیرانه استاندارد و مقیاس، تخصص‌گرایی شکننده	تضعیف تولید داخلی، حذف تولیدکنندگان خرد، افزایش وابستگی به واردات، کاهش امنیت غذایی و تبدیل ادغام در تجارت جهانی به منبع نااطمینانی ساختاری

ب. انواع ریسک از منظر مجمع جهانی اقتصاد

در گزارش ریسک‌های جهانی مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۲۶، ریسک‌ها در پنج دسته اصلی خلاصه می‌شوند: ریسک‌های اقتصادی شامل تورم مزمن، بدهی بالا، رکود رشد و تکه‌تکه شدن تجارت؛ ریسک‌های ژئوپلیتیکی ناشی از رقابت قدرت‌ها، منازعات و تحریم‌ها؛ ریسک‌های زیست‌محیطی مرتبط با تغییرات اقلیمی و شوک‌های آب‌وهوایی؛ ریسک‌های اجتماعی برخاسته از نابرابری، فقر و ناامنی غذایی؛ و ریسک‌های فناورانه شامل تمرکز فناوری، شکاف دیجیتال و ناامنی سایبری. جمع‌بندی گزارش آن است که این ریسک‌ها به صورت درهم‌تنیده عمل کرده و اقتصاد جهانی را به سمت نااطمینانی ساختاری و پایدار سوق می‌دهند.

دسته ریسک	ماهیت و سازوکار اصلی	پیامدهای کلیدی
ریسک‌های اقتصادی	تورم مزمن، رکود رشد و بهره‌وری، بحران بدهی، تکه‌تکه شدن تجارت، نوسانات مالی و بازگشت‌های ناگهانی سرمایه	تضعیف رشد بلندمدت، کاهش سرمایه‌گذاری، فشار معیشتی، تشدید نابرابری و سرایت به ریسک‌های اجتماعی و سیاسی
ریسک‌های ژئوپلیتیکی	رقابت قدرت‌ها، جنگ‌ها و منازعات منطقه‌ای، تحریم‌ها، ملی‌سازی زنجیره‌های تأمین و ژئواکونومیک شدن سیاست‌ها	اختلال پایدار در تجارت و انرژی، افزایش نااطمینانی ساختاری، تضعیف همکاری‌های چندجانبه
ریسک‌های زیست‌محیطی	تغییرات اقلیمی، رویدادهای حدی آب‌وهوایی، کمبود آب، تخریب تنوع زیستی	تهدید امنیت غذایی و انرژی، افزایش هزینه‌های تولید، مهاجرت اجباری و فشار بر دولت‌ها
ریسک‌های اجتماعی	نابرابری درآمدی، فقر، ناامنی غذایی، بیکاری، فرسایش سرمایه اجتماعی	بی‌ثباتی اجتماعی، کاهش اعتماد عمومی، افزایش اعتراضات و قطبی شدن سیاسی
ریسک‌های فناورانه	تمرکز فناوری، شکاف دیجیتال، سوءاستفاده از هوش مصنوعی، ناامنی سایبری	تضعیف رقابت‌پذیری، آسیب‌پذیری زیرساخت‌ها، تشدید نابرابری و ریسک‌های حکمرانی

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

در گزارش ریسک‌های جهانی مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۲۶، «روبارویی ژئواکونومیک» به‌عنوان شدیدترین ریسک شناسایی شده (۱۸٪ پاسخ‌دهندگان) در کنار رکود و نوسان اقتصادی به‌عنوان بالاترین ریسک ادراک‌شده، تصویری از اقتصاد جهانی شکننده در شرایط رشد پایین، بدهی‌های سنگین و تورم پایدار ارائه می‌دهد؛ وضعیتی که سرمایه‌گذاری و بازار کار را تضعیف کرده و به دلیل نقش زیربنایی اقتصاد، به سرعت به بی‌ثباتی اجتماعی و سیاسی سرایت می‌کند. پس از آن، خطر درگیری مسلحانه میان دولت‌ها (۱۴٪) در بستر رقابت قدرت‌های بزرگ و فرسایش نهادهای چندجانبه برجسته است و می‌تواند با اختلال در تجارت و زنجیره‌های تأمین، هم‌زمان ثبات اقتصادی و امنیت جهانی را تضعیف کند. در کنار این‌ها، رویدادهای شدید آب‌وهوایی (۸٪) به‌عنوان ریسکی بالفعل، زیرساخت‌ها و امنیت غذایی را تهدید کرده و مهاجرت‌های اجباری را تشدید می‌کند، و قطبی‌شدن اجتماعی (۷٪) که از فشارهای اقتصادی و گسترش اطلاعات نادرست تغذیه می‌شود، با تضعیف اعتماد عمومی و انسجام اجتماعی، تاب‌آوری نظام‌های سیاسی را کاهش می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که گزارش WEF از هم‌پوشانی این ریسک‌ها به‌عنوان یک «بحران چندوجهی» ساختاری یاد می‌کند.

چشم‌انداز کلی گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶

گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ مجمع جهانی اقتصاد، در کنار ترسیم بدترین سناریوها، بر این نکته تأکید دارد که **اقتصاد جهانی همچنان از حدی از انعطاف‌پذیری برخوردار است** و حتی در فضای رقابت فزاینده، اشکال جدید و عملگراییانه‌ای از همکاری جهانی در حال ظهور است. با این حال، **این تاب‌آوری نسبی شکننده بوده و در برابر شوک‌هایی که هم‌زمان، سریع و به‌شدت به‌هم پیوسته‌اند، در معرض فروپاشی قرار دارد.**

این گزارش از ظهور یک نظم رقابتی ژئواکونومیک جدید سخن می‌گوید؛ نظمی که در آن اتحادها بازتعریف می‌شوند و نهادها و قواعد برآمده از نظام برتون‌وودز به‌طور جدی در حال آزمون‌اند. حمایت‌گرایی، سیاست صنعتی استراتژیک و مداخله فعال دولت‌ها در زنجیره‌های تأمین حیاتی نشانه‌های بارز این گذار هستند. بر اساس نظرسنجی انجام‌شده، حدود ۷۰ درصد پاسخ‌دهندگان آینده نظام سیاسی-اقتصادی جهان را چندقطبی یا چندپاره می‌دانند که در آن قدرت‌های بزرگ و متوسط، قواعد و هنجارها را به‌صورت منطقه‌ای شکل می‌دهند؛ در حالی که کمتر از ۷ درصد به احیای نظم تک‌قطبی و مبتنی بر قواعد پیشین خوش بین‌اند.

گزارش هشدار می‌دهد که گرایش به سیاست‌های درون‌گرا و اولویت‌دادن به منافع ملی، عدم قطعیت در مورد آینده چندجانبه‌گرایی را تشدید کرده و ظرفیت جامعه جهانی برای مواجهه با چالش‌های مشترک-از تغییرات اقلیمی و سلامت جهانی تا ثبات اقتصادی و رشد فراگیر-را تضعیف می‌کند. در این چارچوب، مسئله رهبری جهانی و ارزش‌های بنیادین همکاری بین‌المللی همچنان حل‌نشده باقی مانده است.

در نهایت، گزارش با نگاهی آینده‌نگرانه تأکید می‌کند که آینده جهانی مسیر واحد و ازپیش تعیین شده‌ای ندارد؛ بلکه مجموعه‌ای از مسیرهای ممکن است که به تصمیمات امروز دولت‌ها و بازیگران جهانی بستگی دارد. هم‌پوشانی شوک‌های ژئوپلیتیکی، فناوری، اقلیمی و اقتصادی، هم‌زمان مقیاس خطرات و مسئولیت مشترک کشورها برای شکل دهی به آینده‌ای باثبات‌تر را برجسته می‌سازد.

ج. وضعیت ایران در انواع ریسک‌های مجمع جهانی اقتصاد

۱. **ریسک اقتصادی:** ایران در دام رکود-تورم مزمن گرفتار است که ریشه در تحریم‌ها، وابستگی ارزی، ناترازی انرژی و ساختار هزینه‌ای تولید دارد. شوک‌های مکرر نرخ ارز، افزایش هزینه نهاده‌های وارداتی و فشار مالیات‌های غیرمستقیم، سرمایه‌گذاری مولد را تضعیف و سفته‌بازی در بازار دارایی‌ها را تقویت کرده است. نتیجه، رشد پایین، خروج سرمایه و فرسایش توان سیاست‌گذاری اقتصادی است.
۲. **ریسک محیطی:** ریسک‌های محیطی در ایران از بحران آب، تغییرات اقلیمی و تخریب اکوسیستم‌ها ناشی می‌شوند. خشکسالی‌های مکرر، افزایش دما و بهره‌برداری بی‌رویه منابع طبیعی، امنیت غذایی، کشاورزی و پایداری زیست‌محیطی را تهدید کرده و با تشدید مهاجرت‌های داخلی، فشار مضاعفی بر اقتصاد و جامعه وارد می‌کند.
۳. **ریسک ژئوپلیتیکی:** تحریم‌های گسترده، محدودیت دسترسی به نظام مالی جهانی و تکه‌تکه شدن ژئواکونومیک، اقتصاد ایران را در معرض ریسک ساختاری ژئوپلیتیکی بالا قرار داده است. تمرکز تجارت و تأمین نهاده‌ها بر تعداد محدودی شریک، شکنندگی زنجیره تأمین و محدودیت انتقال فناوری را تشدید کرده و سیاست‌گذاری اقتصادی را به مدیریت بحران تقلیل داده است.
۴. **ریسک اجتماعی:** تورم بالا، به‌ویژه در مواد غذایی، کاهش قدرت خرید، نابرابری و ضعف نظام‌های حمایتی، به فرسایش سرمایه اجتماعی و کاهش اعتماد عمومی منجر شده است. این وضعیت تاب‌آوری اجتماعی را کاهش داده و اجرای اصلاحات اقتصادی را با مقاومت و بی‌اعتمادی مواجه می‌کند و در میان‌مدت می‌تواند به ناپایداری اجتماعی و سیاسی بینجامد.
۵. **ریسک فناورانه:** ایران با شکاف فناورانه دوگانه روبه‌روست: رشد سریع فناوری‌های دیجیتال بدون تنظیم‌گری کافی، و وابستگی بالا به فناوری و تجهیزات خارجی تحت تحریم. آسیب‌پذیری سایبری، ضعف حکمرانی داده و تمرکز زیرساخت‌های دیجیتال، ریسک‌های امنیتی و اقتصادی را افزایش داده و ظرفیت نوآوری پایدار را محدود کرده است.

د- اثر ریسک ژئوپلیتیکی (GPR) بر بخش‌های کلیدی اقتصاد و صنایع بر اساس مطالعه بانک جهانی ۲۰۲۵

شاخص ریسک ژئوپلیتیکی (GPR) در سال‌های اخیر و به دلیل تنش‌های ژئوپلیتیکی به ویژه پس از حمله فدراسیون روسیه به اوکراین و تجدید درگیری در خاورمیانه به بالاترین سطح خود در بیش از دو دهه رسیده است (مولابدیک و یوتو، ۲۰۲۵). این تحولات در دوره‌ای از سرعت رو به کاهش جهانی شدن رخ داده است. از اوایل دهه ۲۰۱۰، تجارت جهانی وارد دوره‌ای از «کند شدن» شده است که با ثابت ماندن نسبت تجارت به تولید ناخالص داخلی و کاهش سرعت گسترش زنجیره‌های ارزش جهانی مشخص می‌شود. بدون تردید یکی از علل کاهش سرعت جهانی شدن و تمایل کشورها به درون‌گرایی که بخشی از تغییر پارادایم تحول ۳ گانه تولید و تجارت است می‌تواند متاثر از تشدید تنش‌های ژئوپلیتیکی و اثر آن بر افزایش ریسک‌های تجاری می‌باشد. محققان و نهادهای بین‌المللی معتبر نظیر گروه مطالعات چشم‌اندازهای اقتصاد توسعه بانک جهانی در راستای پاسخ به این سوال که آیا کشورها در طول دوره‌های ریسک‌های ژئوپلیتیکی بالا، درون‌گراتر می‌شوند یا خیر و ناهمگونی این اثرات را در ابعاد مختلف چگونه است و همچنین به منظور ارزیابی تاثیر ریسک‌های ژئوپلیتیکی از طریق ریسک تجارت بر بخش‌های مختلف اقتصادی و صنایع مطالعه‌ای را با استفاده از شاخص ریسک ژئوپلیتیکی و داده‌های تجارت بین‌المللی و پایگاه ملی داده تجارت و تولید کشورهای منتخب در سطوح مختلف توسعه یافتگی و با شرایط گوناگون جغرافیایی و تحریمی در خصوص ۱۷۰ صنعت انجام داده است. نتایج حاصل از این مطالعه به شرح ذیل می‌باشد:

- خطرات ژئوپلیتیکی به طور قابل توجهی تجارت بین‌المللی را کاهش می‌دهند. در دوره‌های افزایش خطرات ژئوپلیتیکی، کشورها بیشتر به درون خود توجه می‌کنند. افزایش ناگهانی در شاخص GPR جهانی با کاهش تجارت حدود ۳۰ تا ۴۰ درصد همراه است. این خطرات به عنوان مالیات پنهان بر تجارت بین‌المللی عمل می‌کنند و اثر معادل تعرفه بین ۸ تا ۱۴ درصد تخمین زده می‌شود.
- اثرات منفی GPR بر تجارت در صنایع و بخش‌های گسترده بسیار ناهمگن است. قوی‌ترین اثرات GPR برای «خدمات» است که نشان می‌دهد تجارت خدمات بیشترین آسیب را در برابر خطرات ژئوپلیتیکی دارد. زیرا خدمات به شدت به اعتماد، تحرک، تعاملات فرامرزی، سرمایه‌گذاری و ثبات سیاسی وابسته‌اند. همچنین جنگ، تحریم و تنش ژئوپلیتیکی مستقیماً جریان خدمات (حمل و نقل، مالی، گردشگری، بیمه، لجستیک، خدمات تجاری) را مختل می‌کند.
- پس از خدمات، تجارت زیربخش «نوشیدنی و دخانیات»، بیشترین تاثیر منفی از ریسک ژئوپلیتیکی دریافت می‌کنند. این آسیب‌پذیری از ترکیب وابستگی شدید به زنجیره‌های تأمین بین‌المللی،

تحریم‌پذیری بالا، نقش پررنگ سیاست‌های مالیاتی در دوره‌های بحران، کشش بالای تقاضا و وابستگی به برندهای چندملیتی ناشی می‌شود. در نتیجه، افزایش ریسک ژئوپلیتیکی منجر به کاهش شدید تجارت این بخش می‌شود که به مراتب بزرگ‌تر از متوسط اثر در سایر صنایع است

■ زیربخش معدن و انرژی، سومین زیربخشی است که ریسک ژئوپلیتیکی اثر منفی و معنادار بر تجارت آن دارد که بازتاب ماهیت استراتژیک، تحریم‌پذیری بالا، سرمایه‌بر بودن، وابستگی فناورانه و شکنندگی لجستیکی این بخش است. افزایش GPR نه تنها جریان‌های تجاری موجود را مختل می‌کند، بلکه از طریق کاهش سرمایه‌گذاری و تعویق پروژه‌های توسعه‌ای، اثرات منفی پایدار و میان‌مدت بر تجارت این بخش بر جای می‌گذارد.

■ بخش کشاورزی، چهارمین زیربخشی است که ریسک ژئوپلیتیکی، بر تجارت آن اثر منفی و معنادار دارد. ریسک ژئوپلیتیکی بر تجارت کشاورزی و مواد غذایی بازتاب تبدیل امنیت غذایی به یک اولویت ژئوپلیتیکی، اختلال در حمل‌ونقل و بیمه، انتقال ریسک از بازار انرژی به هزینه‌های تولید، و گرایش عقلایی کشورها به خودکفایی در شرایط نااطمینانی است. این نتایج نشان می‌دهد که کاهش تجارت در این بخش‌ها الزاماً نشانه ناکارایی نیست، بلکه نتیجه تصمیمات احتیاطی دولت‌ها در مواجهه با شوک‌های ژئوپلیتیکی است.

د. اثر ریسک ژئوپلیتیکی بر اقتصاد ایران

■ افزایش ریسک ژئوپلیتیکی در شرایطی که وابستگی ایران به واردات مواد غذایی طی دهه اخیر تشدید شده، امنیت غذایی کشور را نه فقط از مسیر افزایش قیمت‌ها بلکه از کانال دسترسی فیزیکی و مالی به واردات به طور جدی تهدید می‌کند. تمرکز ساختاری بازار جهانی غذا سبب می‌شود شوک‌های ژئوپلیتیکی یا اقلیمی در چند صادرکننده اصلی به سرعت به اختلالات سیستمیک تبدیل شود؛ در حالی که تحریم‌ها، تنوع محدود مبادی وارداتی و قدرت چانه‌زنی پایین، ریسک وقفه در تأمین ایران را افزایش می‌دهد. هم‌زمان، انتقال ریسک از بازار انرژی به بازار غذا با بالا بردن هزینه‌های تولید جهانی و تحریک محدودیت‌های صادراتی، به افزایش قیمت و کاهش دسترسی واردات منجر می‌شود. این فشارها با ضعف‌های لجستیکی و مالی داخلی - از جمله مشکلات بیمه، نقل و انتقال پول و ترخیص کالا - تشدید شده و احتمال تأخیر و کمبودهای مقطعی را بالا می‌برد. در مجموع، تهدید اصلی امنیت غذایی ایران در دوره‌های GPR بالا بیش از کمبود تولید داخلی، ناشی از شکنندگی لجستیکی - مالی و وابستگی به زنجیره‌های تجاری ناپایدار جهانی است.

■ بر اساس داده‌های گزارش بانک جهانی، وابستگی ایران به واردات مواد غذایی در دهه گذشته به طور معناداری افزایش یافته است. ارزش واردات غذایی از حدود ۹ میلیارد دلار در دوره ۲۰۱۲-۲۰۱۴

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاست‌گذاری تولید و تجارت

به حدود ۱۷/۵ میلیارد دلار در دوره ۲۰۲۱-۲۰۲۳ رسیده که بیانگر تقریباً دو برابر شدن واردات غذایی به لحاظ دلاری است. مهم‌تر از آن، سهم واردات غذایی از کل واردات کالای تخصیص یافته از ۱۶/۹ درصد به ۲۸/۷ درصد افزایش یافته است؛ موضوعی که نشان می‌دهد رشد واردات غذا صرفاً ناشی از افزایش عمومی قیمت‌ها یا حجم واردات نبوده، بلکه بیانگر افزایش وزن ساختاری غذا در سبد واردات کشور است. این تحول حاکی از آن است که اقتصاد ایران در تأمین غذای مصرفی بیش از گذشته به بازارهای خارجی متکی شده و در نتیجه، در برابر شوک‌های ارزی، محدودیت‌های تجاری و اختلالات زنجیره تأمین جهانی-به‌ویژه در شرایط ریسک ژئوپلیتیکی بالا-آسیب‌پذیری بیشتری پیدا کرده است.

- در شرایط افزایش ریسک ژئوپلیتیکی، ظرفیت صادرات و ارزآوری ایران به‌طور ساختاری و نامتقارن تضعیف می‌شود، زیرا ترکیب صادرات کشور به‌شدت بر نفت، گاز و محصولات معدنی متمرکز است؛ بخش‌هایی که مستقیماً در معرض تحریم‌ها، محدودیت‌های مالی، بیمه‌ای و حمل‌ونقل قرار دارند. شواهد بخشی نشان می‌دهد که در دوره‌های GPR بالا، تجارت معدن و انرژی با کاهش معنادار (حدود ۲۳ درصد) مواجه می‌شود؛ کاهشی که نه از افت تقاضای جهانی، بلکه از ریسک‌های غیربازاری مانند تحریم‌های ثانویه، اختلال نظام پرداخت و نااطمینانی حقوقی ناشی می‌شود و حتی در قیمت‌های بالای جهانی انرژی نیز مانع تحقق درآمد ارزی است. هم‌زمان، نوسانات نرخ ارز به دلیل وابستگی بالای صادرات به نهاده‌ها و خدمات وارداتی، الزاماً به بهبود رقابت‌پذیری خالص منجر نمی‌شود و بخش عمده افزایش درآمد اسمی صرف جبران هزینه‌ها می‌گردد. در نتیجه، تضعیف ارزآوری در شرایط GPR بالا پایدار و ساختاری است و از یک‌سو توان تأمین ارز برای واردات کالاهای اساسی-به‌ویژه غذا- را محدود می‌کند و از سوی دیگر، کارایی تعدیل نرخ ارز به‌عنوان محرک صادرات را به‌طور جدی کاهش می‌دهد.

ر. راهکارها (با تأکید بر تحول ۳گانه تولید و تجارت و سیاست‌های حمایتی)

به منظور تاب‌آوری و استحکام زنجیره‌های تولید در مواجهه با ریسک‌ها و حداقل‌سازی هزینه‌های آن بر شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور ناگزیر باید تغییراتی را در الگوهای تولید و تجارت مورد توجه قرار داد.

- تحول در تولید با رویکرد تقویت تاب‌آوری داخلی و استحکام زنجیره تولید مهمترین راهکار برای عملیاتی نمودن این راهبرد این راهبرد گذار از سیاست‌های حمایتی مصرفی (قیمت‌گذاری و یارانه‌های مصرفی) به سیاست‌های حمایتی بهره‌ور محور از طریق:

➡ بازتخصیص منابع حمایتی به کاهش هزینه واقعی تولید

➡ تمرکز بر کالاهای عمومی و زیرساختی بخش کشاورزی

- ▶ توسعه تحقیق و توسعه کشاورزی با تمرکز بر ارقام مقاوم به خشکی، شوری و تنش‌های اقلیمی
- ▶ گسترش آبیاری مدرن و ارتقای بهره‌وری مصرف آب و توجیه پذیر نمودن استفاده از تکنولوژی‌های مبتنی بر بهره‌وری آب و خاک با تاکید بر تقویت نظام‌های بهره‌برداری مشارکتی و تعاونی محور و الزام به تقویت و شفاف‌سازی قوانین حوزه قراردادها و رعایت حق مالکیت
- ▶ تسهیل انتقال دانش، نوآوری و فناوری به واحدهای تولیدی از طریق تشویق به تولید مشارکتی
- تحول در تجارت: این راهبرد بر هوشمندسازی روابط تجاری در عصر بحران‌های چندوجهی و استفاده از ظرفیت‌های دوست‌سپاری و نزدیک‌سپاری تاکید دارد.
- ▶ تحول تجارت از طریق دوست‌سپاری به معنای استفاده از روابط دوستی با کشورهای مورد نظر نظیر چین، روسیه و پاکستان
- ▶ تحول در تجارت از طریق نزدیک‌سپاری: اگر این مفهوم را در مورد ایران و با تمرکز ویژه بر امنیت غذایی بررسی کنیم، معیار اصلی کشورها عبارت است از: دسترسی زمینی یا دریایی کوتاه، ظرفیت تولید محصولات غذایی یا نهاده‌ها، ثبات نسبی سیاسی و امکان تسویه مالی عملی. در این چارچوب، عراق، قزاقستان و ترکمنستان و البته پاکستان ظرفیت مناسبی را برای تحول در تجارت از طریق نزدیک‌سپاری دارد.
- ▶ با این وجود توجه به ریسک‌های کشورهای مورد نظر بویژه از ابعاد ظرفیت‌های مربوط به تولید و تجارت برای حداکثرسازی منافع حاصل از این رویکرد بسیار مهم می‌باشد.
- تحولات در سیاست‌گذاری: این راهبرد بر تغییر پارادایم از حمایت هزینه‌گرا به حمایت هوشمند با تاکید بر تاب‌آوری زنجیره‌های تولید و بویژه امنیت غذایی تاکید دارد. در این راستا شناسایی دقیق از ضریب وابستگی زنجیره‌های تولید کشور در تعیین الگوهای حمایتی نیز بسیار حائز اهمیت است. از دیگر موارد بسیار کلیدی در این گذار، آسیب‌شناسی قوانین و مقرراتی است که هزینه‌های تولید و تجارت را افزایش داده و حمایت‌های هوشمند حاکمیت را نیز بی‌اثر می‌سازد. در این زمینه می‌توان به برخی از تعارضات در آئین‌نامه اجرایی قانون صادرات و واردات و برخی مصوبات مرتبط با اصلاحات این آئین‌نامه اشاره نمود.

۱. اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاست‌گذاری تولید و تجارت کشورها

۱-۱. مقدمه

تجارت جهانی در دهه‌های گذشته عمدتاً در چارچوب ریسک‌های کلاسیک تحلیل می‌شد؛ ریسک‌هایی نظیر نوسانات نرخ ارز، تغییرات تقاضای جهانی، تعرفه‌ها و موانع تجاری که اگرچه مهم بودند، اما عموماً قابل پیش‌بینی، تفکیک‌پذیر و قابل مدیریت در سطح بنگاه یا سیاست‌گذار اقتصادی تلقی می‌شدند. با این حال، تحولات سال‌های اخیر نشان می‌دهد که این چارچوب تحلیلی دیگر پاسخگوی واقعیت‌های نوین اقتصاد سیاسی جهانی نیست.

شناخت و تفکیک انواع ریسک‌های داخلی و خارجی، و نیز ارزیابی نحوه مواجهه سایر کشورها با این ریسک‌ها، نه تنها پیش‌شرط حکمرانی اقتصادی کارآمد در سطح ملی است، بلکه یکی از الزامات کلیدی مدیریت روابط اقتصادی بین‌المللی محسوب می‌شود. این موضوع به‌ویژه در طراحی و انعقاد قراردادهای تجاری و تولیدی بلندمدت (از جمله قراردادهای مرتبط با زنجیره‌های ارزش جهانی، کشت‌های فراسرزمینی و موافقت‌نامه‌های تجاری دو و چندجانبه) اهمیت مضاعف می‌یابد. در این چارچوب، سازمان‌ها و نهادهای مختلف بین‌المللی با روش‌شناسی خاص خود اقدام به تبیین ریسک‌های تولید و تجارت در سطح جهان و کشوری می‌نمایند. این گزارش‌ها نشان می‌دهند که اقتصاد جهانی وارد مرحله‌ای شده است که در آن، ریسک‌های ژئوپلیتیکی، اقلیمی، زنجیره تأمین، انرژی و امنیت غذایی نه به صورت مستقل، بلکه به شدت درهم‌تنیده و تقویت‌کننده یکدیگر عمل می‌کنند.

بر اساس گزارش ریسک‌های جهانی مجمع جهانی اقتصاد، جهان در حال گذار به «دوران رقابت استراتژیک» است؛ دورانی که در آن، مرز میان اقتصاد، امنیت ملی، ژئوپلیتیک، فناوری و تاب‌آوری اجتماعی به شدت کمرنگ شده است. در این چارچوب، انرژی، غذا، فناوری‌های کلیدی، زیرساخت‌های لجستیکی و حتی نظام‌های پرداخت بین‌المللی به ابزارها و میدان‌های رقابت ژئوپلیتیکی تبدیل شده‌اند. شوک‌ها در این فضا به ندرت منفرد هستند؛ بلکه معمولاً به‌طور هم‌زمان از چند کانال (ژئوپلیتیک، اقلیم، مالی، زنجیره تأمین) عمل کرده و اثرات یکدیگر را تشدید می‌کنند. همچنین ریسک‌هایی که اثرگذاری آنها بر کشورهایی با وابستگی وارداتی بالا، ظرفیت نهادی محدود و مواجهه ژئوپلیتیکی شدید به مراتب بزرگ‌تر و پایدارتر خواهد بود. از این منظر، گزارش مذکور تأکید می‌کند که مدیریت ریسک دیگر صرفاً به معنای واکنش به بحران‌ها نیست، بلکه مستلزم پیش‌نگری، اولویت‌بندی ریسک‌ها و ادغام ملاحظات تاب‌آوری در سیاست‌های تجاری، تولیدی و کشاورزی است. در این پارادایم جدید، تجارت دیگر صرفاً یک فعالیت اقتصادی نیست، بلکه به‌طور فزاینده‌ای با حوزه‌های فراتر گره خورده است.

نخست، پیوند تجارت با امنیت ملی به‌گونه‌ای تقویت شده که دسترسی به کالاهای راهبردی، فناوری‌های حساس و زنجیره‌های تأمین حیاتی به بخشی از ملاحظات امنیتی دولت‌ها تبدیل شده است. **دوم**، تجارت به‌طور مستقیم در دل رقابت‌های ژئوپلیتیکی قرار گرفته و ابزارهایی نظیر تحریم‌ها، کنترل صادرات، محدودیت‌های سرمایه‌گذاری و بازاریابی زنجیره‌های تأمین به عنوان اهرم‌های قدرت مورد استفاده قرار می‌گیرند. **سوم**، فناوری-به‌ویژه فناوری‌های دیجیتال، نیمه‌هادی‌ها و هوش مصنوعی-به عامل تعیین‌کننده در مزیت تجاری و هم‌زمان منبع جدیدی از ریسک تبدیل شده است.

چهارم، پیامدهای تجاری این تحولات در سطح تاب‌آوری اجتماعی بروز می‌یابد؛ از طریق تورم وارداتی، اختلال در بازار کار و تشدید نابرابری، که خود می‌تواند ثبات اجتماعی و سیاسی را تضعیف کند. گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ این وضعیت را ذیل مفهوم «عصر رقابت راهبردی» صورت‌بندی می‌کند؛ عصری که در آن مرز میان اقتصاد، سیاست و امنیت به‌شدت تضعیف شده و تجارت، مالیه و فناوری به ابزارهای رقابت و حتی تقابل میان دولت‌ها تبدیل شده‌اند. در چنین فضایی، منطق حاکم بر تجارت از «حداقل‌سازی هزینه و بیشینه‌سازی کارایی» به سوی «کاهش آسیب‌پذیری، تضمین دسترسی و افزایش تاب‌آوری» در حال تغییر است.

در مورد اقتصاد ایران، فهم ابعاد نوین ریسک تجاری اهمیتی به‌مراتب فراتر از یک ضرورت تحلیلی صرف دارد. ایران در شرایطی با تغییر پارادایم ریسک در تجارت جهانی مواجه است که هم‌زمان تحت تحریم‌های گسترده بین‌المللی، فشار هدفمند ژئواقتصادی ایالات متحده و اتحادیه اروپا و محدودیت دسترسی به بازارها، فناوری‌ها، نظام مالی و زنجیره‌های تأمین جهانی قرار دارد. در چنین وضعیتی، ریسک‌های تجاری نه‌تنها گسترده‌تر و متنوع‌تر از میانگین جهانی هستند، بلکه به دلیل هم‌پوشانی با ریسک‌های مالی، ارزی، فناوری و نهادی، شدت اثرگذاری بالاتری بر ثبات اقتصادی، ظرفیت تولید و رفاه اجتماعی کشور دارند. برای ایران، تجارت صرفاً کانالی برای مبادله کالا و ارز نیست، بلکه یکی از اصلی‌ترین عرصه‌های بروز و انتقال ریسک‌های کلان به اقتصاد داخلی محسوب می‌شود. اختلال در دسترسی به نهاده‌های واسطه‌ای، محدودیت در صادرات، نااطمینانی در تسویه‌های مالی، افزایش هزینه مبادله و شکنندگی زنجیره‌های تأمین، موجب می‌شود شوک‌های بیرونی با سرعت و شدت بیشتری به سطح بنگاه‌ها، بازار کار و معیشت خانوارها منتقل شود. از این رو، ریسک دسترسی-چه به بازار، چه به فناوری و چه به منابع حیاتی-برای ایران نه یک سناریوی محتمل، بلکه یک واقعیت ساختاری و دائمی است.

در چنین بستری، اتکای صرف به الگوهای سنتی مدیریت تجارت یا واکنش‌های کوتاه‌مدت سیاستی، نه‌تنها ناکافی بلکه می‌تواند شکنندگی‌های موجود را تشدید کند. برای اقتصاد ایران، عبور از این وضعیت مستلزم پذیرش واقعیت ریسک‌های چندلایه و اتخاذ رویکردی سیستمی و راهبردی است؛ رویکردی که

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

تجارت را به عنوان گره‌گاه تلاقی ریسک‌های ژئوپلیتیکی، فناورانه، ارزی و اجتماعی تحلیل کرده و مدیریت آن را در پیوند با سیاست صنعتی، ارزی، لجستیکی و دیپلماسی اقتصادی تعریف می‌کند. از این منظر، این گزارش نقطه عزیمت خود را بر این فرض استوار می‌کند که افزایش تاب‌آوری تجاری، یکی از ارکان اصلی تقویت امنیت اقتصادی و ثبات کلان ایران در عصر رقابت‌های راهبردی جهانی است.

اهمیت شناخت و کالبدشکافی انواع ریسک به نوعی بر ضرورت ایجاد تحولاتی بهینه و همزمان در الگوهای تولید، تجارت و سیاست‌های حمایتی و استراتژیک می‌باشد و بر این مهم تاکید دارد که در دوران جدید، امنیت ملی نه با دیوارها، بلکه با بنگاه‌های بهره‌ور (کشاورزی، خدماتی و صنعتی)، مراکز نگهداری و تامین داخلی مطمئن و کافی و در نهایت دیپلماسی ملی و بین‌المللی هوشمند ساخته می‌شود. استراتژی شناخت و مدیریت ریسک در خصوص کشورهای که در حوزه کالاهای اساسی و مواد خام اولیه تولیدات داخل وابستگی شدید دارند، به امری حیاتی و ضرورتی انکارناپذیر تبدیل شده است.

اهمیت پرداختن به کالبدشکافی انواع ریسک و نحوه تاثیر آن بر بخش‌های مختلف اقتصادی را می‌توان در مطالعات متعدد نهادهای بین‌المللی معتبر از جمله بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد (WEF)، دفتر مطالعات دفتر ملی تحقیقات اقتصادی (NBER) و مرکز مطالعات اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته ملاحظه نمود.

در این گزارش ضمن تبیین موضوع بر اساس گزارش مرکز مطالعات اقتصادی بانک فدرال رزرو به معرفی ابعاد گوناگون ریسک و رتبه‌بندی ریسک در کشورهای مختلف بر اساس آخرین گزارش مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۲۶ پرداخته خواهد شد و در ادامه به اهم یافته‌های مطالعه بانک جهانی در خصوص نحوه تاثیر ریسک‌های ژئوپلیتیکی بر تجارت که در اواخر سال ۲۰۲۵ انتشار یافته است، اشاره خواهد شد. لازم به ذکر است شناخت ریسک‌های کشوری در اتخاذ استراتژی‌های تحول تجاری مبتنی بر دوست‌سپاری و نزدیک‌سپاری که در بخش‌های بعدی به آن اشاره خواهد شد، دارای اهمیت می‌باشد.

۲-۱. تفکیک انواع ریسک‌ها از منظر نهادهای بین‌المللی

۲-۱-۱. انواع ریسک از منظر بانک فدرال رزرو

مرکز مطالعات اقتصادی بانک فدرال رزرو (آدامپولوس و لیبوویچی، ۲۰۲۵)، ابعاد نوین ریسک را در ۳ لایه کلان زیر تقسیم‌بندی کرده است:

۱. **ریسک‌های ژئوپلیتیکی** و سیاستی که از تصمیمات دولت‌ها و پویایی‌های قدرت بین‌المللی نشأت می‌گیرند؛
۲. **ریسک‌های ساختاری بلندمدت** که ناشی از تحولات بنیادین در الگوی تولید و مصرف جهانی هستند؛
۳. **ریسک‌های خرد در زنجیره ارزش** که به معماری قدرت و حکمرانی در زنجیره‌های تامین مدرن باز می‌گردند.

در عصر رقابت‌های راهبردی، ریسک‌های ژئوپلیتیکی و سیاستی به مهم‌ترین منبع اختلال در تجارت جهانی، زنجیره‌های تأمین و فرایندهای تولید تبدیل شده‌اند؛ ریسک‌هایی که از طریق شوک‌های ناگهانی و غیرقابل پیش‌بینی در هزینه‌های تجاری-نظیر تحریم‌ها، افزایش تعرفه‌ها، محدودیت‌های لجستیکی و کنترل فناوری-نه تنها سطح هزینه مبادله، بلکه قابلیت پیش‌بینی تصمیمات تولید، سرمایه‌گذاری و مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی را به‌طور جدی تضعیف می‌کنند. تسلیحاتی‌سازی اقتصاد، با تبدیل ابزارهای مالی، تجاری و فناوری به اهرم‌های ژئوپلیتیکی، ریسک «دسترسی» به بازارها، فناوری و نهادهای حیاتی را به کانون ریسک تجاری نوین بدل کرده است. هم‌زمان، گسترش حمایت‌گرایی بحران‌زا-به‌ویژه محدودیت‌های صادراتی در کالاهای اساسی-در کنار تضعیف نهادهای چندجانبه‌ای چون سازمان تجارت جهانی، منطق نظم مبتنی بر قواعد را فرسوده و کشورها را به اقدامات یک‌جانبه و مبتنی بر قدرت سوق داده است؛ روندی که در شرایط تمرکز بالای تولید و صادرات جهانی، ظرفیت تبدیل شوک‌های محلی به بحران‌های سیستمیک را به شدت افزایش می‌دهد. این تحولات در کنار تشدید تکه‌تکه شدن ژئواکونومیک و شکل‌گیری بلوک‌های تجاری-امنیتی، با محدودسازی تنوع شرکای تجاری و تمرکز مسیرهای تأمین، تاب‌آوری نظام تجارت جهانی را کاهش داده و آن را به میدانی برای انتقال ریسک، واکنش‌های تدافعی و رقابت‌های پرهزینه بدل کرده است.

در کنار شوک‌های ژئوپلیتیکی کوتاه‌مدت، بخش مهمی از شکنندگی کنونی تجارت و امنیت اقتصادی جهانی ریشه در ریسک‌های ساختاری بلندمدت و پیامدهای ناخواسته الگوی جهانی شدن دارد؛ الگویی که اگرچه به افزایش کارایی و تعمیق زنجیره‌های ارزش جهانی انجامید، اما هم‌زمان با تمرکز جغرافیایی تولید، وابستگی متقابل نامتقارن و فرسایش تاب‌آوری داخلی، آسیب‌پذیری‌های پایداری را در نظام تولید و تجارت بین‌المللی نهادینه کرد. عدم تقارن جغرافیایی میان رشد تقاضای غذایی-متمرکز در آسیا و آفریقا-و رشد مازاد تولید-متمرکز در چند منطقه محدود با منابع غنی-وابستگی ساختاری کشورهای پرمجمیت به واردات را تعمیق کرده و آن‌ها را در برابر اختلالات تجاری به شدت شکننده ساخته است. این وضعیت با تمرکز بالای صادرات کالاهای اساسی در تعداد محدودی از کشورها تشدید می‌شود؛ به‌گونه‌ای که یک شوک اقلیمی یا تصمیم سیاسی در یک صادرکننده کلیدی می‌تواند به سرعت به شوکی سیستمی در بازار جهانی غذا تبدیل شود. هم‌زمان، سرایت ریسک از بازارهای انرژی به امنیت غذایی-به‌واسطه وابستگی شدید کشاورزی مدرن به انرژی برای تولید کود و سوخت-کانال جدید و قدرتمندی برای انتقال بی‌ثباتی ایجاد کرده و نوسانات بازارهای پرریسک انرژی را مستقیماً به هزینه‌های تولید غذا پیوند زده است. برآیند این تحولات، آن‌گونه که در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ صورت‌بندی شده، شکل‌گیری یک محیط «بحران چندوجهی» است که در آن ریسک‌های اقتصادی، اقلیمی، فناوری و نهادی به‌طور هم‌زمان و تقویت‌کننده عمل کرده و موجب کاهش تاب‌آوری، افزایش نااطمینانی ساختاری و تضعیف پایداری نظام تجارت و تولید جهانی می‌شوند.

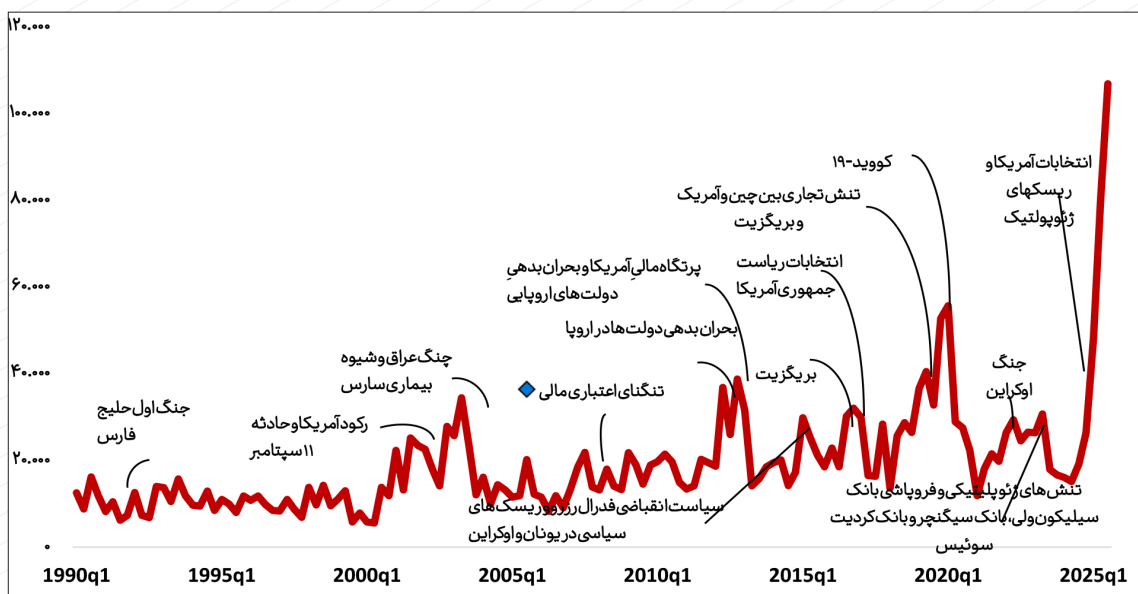

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

در معماری قدرت تجارت مدرن، ریسک‌های خرد نهفته در ساختار زنجیره‌های ارزش جهانی به تدریج به یکی از عوامل تعیین‌کننده در تضعیف امنیت غذایی و پایداری تولید داخلی کشورها تبدیل شده‌اند. الزامات سخت‌گیرانه این زنجیره‌ها- شامل استانداردهای کیفی بالا، مقیاس تولید بزرگ و زمان بندی دقیق- موجب حاشیه‌ای شدن تولیدکنندگان داخلی و خرده‌پا در کشورهای در حال توسعه شده و آن‌ها را در معرض حذف از بازارهای با ارزش افزوده بالاتر قرار می‌دهد؛ فرآیندی که در سطح کلان، پایه تولید داخلی را تضعیف و وابستگی به واردات را تشدید می‌کند. هم‌زمان، انتقال نامتقارن ریسک در GVCهایی که تحت سلطه شرکت‌های چندملیتی و خریداران بزرگ قرار دارند، باعث می‌شود بخش عمده ریسک‌های قیمتی، کیفی، ارزی و سیاستی به حلقه‌های ضعیف‌تر زنجیره منتقل شود، در حالی که منافع تجارت به‌طور نامتوازن در سطوح بالادستی انباشته می‌گردد. این عدم تقارن قدرت، در کنار معضل «تخصص‌گرایی شکننده»- یعنی تمرکز بیش از حد بر تولید محصولات صادرات محور به بهای غفلت از کالاهای اساسی داخلی- اقتصاد ملی را در برابر شوک‌های تجاری کلاسیک، محدودیت‌های صادراتی، نوسانات قیمت جهانی و بی‌ثباتی‌های ژئوپلیتیکی به شدت آسیب‌پذیر می‌سازد. برآیند این ریسک‌های خرد، کاهش تاب‌آوری سیستم غذایی، فرسایش ظرفیت تولید داخلی و تبدیل ادغام در زنجیره‌های ارزش جهانی از یک فرصت توسعه‌ای به یک منبع بالقوه نااطمینانی ساختاری است.

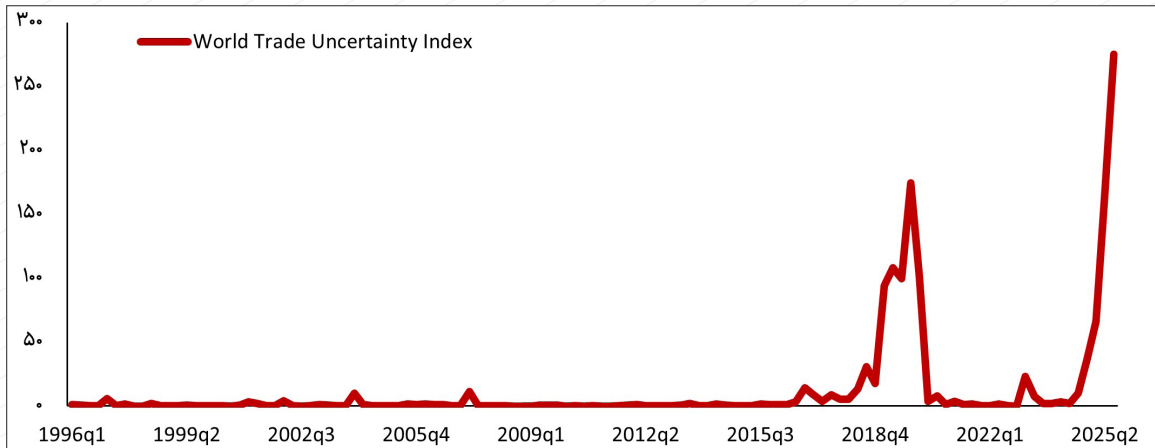
۱-۲-۲. کالبد شکافی ریسک از دیدگاه دفتر ملی تحقیقات اقتصادی

مطالعات دفتر ملی تحقیقات اقتصادی در مطالعه‌ای موضوع پیروی الگوی ریسک‌های تجاری از ریسک‌های جهانی را نشان داده است. نمودارهای (۱) و (۲) بیانی از این وضعیت می‌باشد.

نمودار ۱. روند شاخص ریسک جهانی

منبع: World Uncertainty Index, NBER Working Paper (۲۰۲۵)

نمودار ۲. روند ریسک تجارت جهانی (۱۹۹۶-۲۰۲۵)

بر اساس نمودارهای فوق:

۱. در دوره ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳، تطابق زمانی دو نمودار نشان می‌دهد که افزایش نااطمینانی جهانی عمدتاً ناشی از شوک‌های امنیتی و ژئوپلیتیک مانند حادثه ۱۱ سپتامبر و آغاز جنگ‌های افغانستان و عراق بوده است. این رویدادها اگرچه فضای کلی اقتصاد جهانی را متشنج کردند، اما از آنجا که مستقیماً متوجه قواعد تجارت بین‌الملل، تعرفه‌ها یا رژیم‌های تجاری نبودند، اثر آن‌ها بر شاخص نااطمینانی تجارت جهانی در نمودار بالا محدود و نسبتاً کنترل شده باقی ماند. به بیان دیگر، نااطمینانی ایجاد شده در این دوره بیشتر از مسیرهای غیرمستقیم-مانند افزایش ریسک، اختلال در حمل‌ونقل و تضعیف انتظارات سرمایه‌گذاری-به تجارت جهانی منتقل شد و هنوز به مرحله‌ای نرسیده بود که ساختار و پیش‌بینی‌پذیری نظام تجارت جهانی را به‌طور جدی مختل کند.

۲. در دوره ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۰، تطابق زمانی دو نمودار به‌روشنی نشان می‌دهد که بروز بحران مالی جهانی و سپس بحران بدهی دولت‌های اروپایی موجب جهش معنادار نااطمینانی در تجارت جهانی شده است. برخلاف شوک‌های امنیتی اوایل دهه ۲۰۰۰، این بار منشأ شوک‌ها مستقیماً مالی و اعتباری بود؛ به‌گونه‌ای که نظام بانکی بین‌المللی و بازارهای اعتباری دچار اختلال شدند و تأمین مالی تجارت خارجی-از جمله اعتبارات اسنادی و بیمه‌های تجاری-به‌شدت محدود شد. هم‌زمان، سقوط تقاضای جهانی و افزایش نااطمینانی نسبت به رشد اقتصادی کشورها، بنگاه‌ها را به تعویق سرمایه‌گذاری و کاهش مبادلات فرامرزی واداشت. در چنین فضایی، بسیاری از کشورها برای حمایت از تولید داخلی به سیاست‌های حمایتی و محدودکننده تجاری روی آوردند که خود به تشدید نااطمینانی در قواعد و چشم‌انداز تجارت جهانی انجامید؛ امری که در جهش قابل توجه شاخص نااطمینانی تجاری در نمودار بالا به‌وضوح منعکس شده است.

۳. در دوره ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹، تطابق زمانی دو نمودار نشان‌دهنده یک تغییر کیفی مهم در ماهیت نااطمینانی جهانی است. رویدادهایی مانند برگزیت، انتخابات ریاست جمهوری آمریکا و به‌ویژه تشدید تنش تجاری میان چین و آمریکا در نمودار پایین بازتاب‌دهنده افزایش نااطمینانی‌های سیاسی و ژئوپلیتیک‌اند، اما آنچه این دوره را متمایز می‌کند واکنش بسیار شدید نمودار بالاست که به صورت یک جهش بزرگ و کم‌سابقه در شاخص نااطمینانی تجارت جهانی ظاهر می‌شود. در این مقطع، برخلاف دوره‌های پیشین، سیاست تجاری دیگر صرفاً تحت تأثیر شوک‌های بیرونی قرار ندارد، بلکه خود به منبع مستقیم نااطمینانی تبدیل می‌شود؛ به طوری که اعمال و تهدید به اعمال تعرفه‌ها، آغاز جنگ تجاری و بازنویسی یا تضعیف توافقات تجاری بین‌المللی، پیش‌بینی‌پذیری قواعد تجارت جهانی را به طور بنیادین مختل کرده و بنگاه‌ها و کشورها را با عدم قطعیت گسترده و ماندگار در تصمیمات تجاری و سرمایه‌گذاری مواجه می‌سازد.

۴. در دوره ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱، تطابق زمانی دو نمودار به نقطه اوج تاریخی نااطمینانی جهانی اشاره دارد؛ دوره‌ای که با همه‌گیری کووید-۱۹ و اختلال گسترده در زنجیره‌های تأمین جهانی در نمودار پایین مشخص می‌شود و در نمودار بالا به صورت یک جهش انفجاری و بی‌سابقه در شاخص نااطمینانی تجارت جهانی بازتاب یافته است. اهمیت این دوره در آن است که برای نخستین بار، عرضه جهانی، تقاضای جهانی و سیستم لجستیک و حمل‌ونقل بین‌المللی به طور هم‌زمان دچار شوک شدند: تعطیلی واحدهای تولیدی، محدودیت‌های مرزی، کمبود نهاده‌ها و اختلال در حمل‌ونقل دریایی و هوایی از یک سو، و سقوط ناگهانی تقاضا و تغییر الگوهای مصرف از سوی دیگر. این هم‌زمانی شوک‌ها موجب شد نااطمینانی تجاری نه تنها از کانال سیاست‌گذاری، بلکه از بطن عملکرد فیزیکی اقتصاد جهانی نشأت بگیرد؛ به همین دلیل واکنش شاخص نااطمینانی تجارت جهانی در این دوره از نظر شدت و دامنه، بی‌سابقه و ساختارشکن بوده و نقطه عطفی در تاریخ نوسانات تجارت بین‌الملل محسوب می‌شود.

۵. از ۲۰۲۲ به بعد، تطابق زمانی دو نمودار نشان می‌دهد که با آغاز جنگ اوکراین، گسترش تحریم‌های گسترده و تشدید قطبی‌شدن اقتصاد جهانی، ماهیت نااطمینانی وارد مرحله‌ای جدید شده است. در نمودار پایین، این تحولات بیانگر بازآرایی ژئوپلیتیک و اقتصادی جهان‌اند و در نمودار بالا به صورت باقی‌ماندن شاخص نااطمینانی تجارت جهانی در سطوح بالا و سپس جهش مجدد در سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۲۵ بازتاب یافته‌اند. برخلاف دوره‌های پیشین که نااطمینانی‌ها عمدتاً شوک‌محور و گذرا بودند، در این مقطع نااطمینانی به تدریج ساختاری و

ماندگار می‌شود؛ به این معنا که تحریم‌ها، واگرایی بلوک‌های اقتصادی، بازطراحی زنجیره‌های تأمین و اولویت یافتن ملاحظات امنیتی بر کارایی اقتصادی، به صورت پایدار پیش‌بینی‌پذیری تجارت جهانی را تضعیف کرده‌اند. در نتیجه، نااطمینانی دیگر واکنشی کوتاه‌مدت به یک بحران مشخص نیست، بلکه به ویژگی دائمی محیط تجارت بین‌الملل تبدیل شده است که تصمیمات سرمایه‌گذاری و مبادلات تجاری را در افق بلندمدت تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۳-۱. کالبدشکافی ابعاد ریسک از منظر گزارش جهانی ریسک ۲۰۲۶؛ مجمع جهانی اقتصاد

۱-۳-۱. ریسک جهانی مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۲۶

ریسک‌های اقتصادی در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ به تهدیدهایی اطلاق می‌شود که از طریق کانال‌های درهم‌تنیده مالی، بودجه‌ای و ساختاری، ثبات اقتصاد کلان، رشد اقتصادی، تجارت، سرمایه‌گذاری و معیشت را تضعیف می‌کنند. این ریسک‌ها در قالب تداوم تورم و فشارهای مزمن هزینه‌های زندگی، تشدید بحران بدهی حاکمیتی-به‌ویژه در اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور-رشد کند اقتصاد جهانی همراه با رکود بهره‌وری، اختلالات مکرر در زنجیره‌های تأمین و تکه‌تکه شدن تجارت جهانی، افزایش نوسانات بازارهای مالی و بازگشت‌های ناگهانی جریان سرمایه، و تعمیق نابرابری‌ها که به بهبود اقتصادی نامتوازن میان کشورها و گروه‌های اجتماعی منجر می‌شود، بروز می‌یابد. از منظر ساختاری، این آسیب‌پذیری‌ها ریشه در سطوح تاریخی بالای بدهی عمومی و خصوصی انباشته‌شده پس از بحران‌های متوالی جهانی، دوره‌های طولانی انقباض پولی در شرایط مالی چندپاره، تمرکز بیش از حد تولید و مسیرهای تجاری حیاتی، و تضعیف هماهنگی اقتصادی جهانی در نتیجه کاهش کارآمدی نهادهای چندجانبه دارند. پیامدهای سیستمی این تحولات شامل کاهش سرمایه‌گذاری و تضعیف ظرفیت رشد بلندمدت، افزایش فقر و نارضایتی اجتماعی، تشدید محدودیت‌های مالی دولت‌ها در واکنش به شوک‌های آینده، و تقویت ریسک‌های ژئوپلیتیکی و اجتماعی از طریق حلقه‌های بازخورد منفی است. جمع‌بندی محوری گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ آن است که ریسک‌های اقتصادی دیگر صرفاً ماهیتی چرخه‌ای ندارند، بلکه به‌طور فزاینده‌ای ساختاری و ژئوپلیتیکی شده‌اند و بیش از آنکه از منظر جهانی شدن تبعیت کنند، تحت تأثیر تکه‌تکه شدن اقتصاد جهانی، رقابت راهبردی و اختلالات سیاست‌محور شکل می‌گیرند.

۱. از سال ۲۰۱۸ مجمع جهانی اقتصاد در ابتدای هر سال، چشم‌اندازی از ریسک‌های جهانی را ارائه می‌دهد و توجه رهبران کشورها را بر چالش‌های نوظهور و اثرات جانبی بالقوه آنها متمرکز می‌کند. هرچند محتوای این گزارش‌ها پیش‌بینی اتفاق مشخصی را ارائه نمی‌کند و نمی‌گوید که آینده از پیش تعیین شده است. در عوض، طیف وسیعی از آینده‌های بالقوه را با هدف پیشگیری و مدیریت ارائه می‌دهد.

۱-۳-۱-۱. ریسک‌های محیطی

ریسک‌های محیطی در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ شامل تهدیدهایی ناشی از تغییرات اقلیمی، تخریب اکوسیستم‌ها و فشار فزاینده بر منابع طبیعی است که ثبات اقتصادی، امنیت انسانی و مسیرهای توسعه بلندمدت را با چالش‌های سیستمی مواجه می‌سازد. این ریسک‌ها در افزایش فراوانی و شدت رخدادهای حدی آب‌وهوایی نظیر موج‌های گرما، سیلاب‌ها و خشکسالی‌ها، شتاب‌گیری روند از دست رفتن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم‌ها، تشدید کمبود آب و تخریب اراضی، و تداوم ناکامی‌ها در حوزه سازگاری و کاهش اثرات تغییر اقلیم نمود می‌یابند. از منظر ساختاری، ریشه‌های این ریسک‌ها در انباشت تاریخی انتشار گازهای گلخانه‌ای، اینرسی ذاتی نظام اقلیمی، الگوهای ناپایدار تولید و مصرف، تأخیر در سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های تاب‌آور در برابر اقلیم، و ضعف حکمرانی محیط زیستی در سطوح ملی و بین‌المللی نهفته است. پیامدهای سیستمی این روندها شامل تشدید ناامنی غذایی و آبی، آسیب به زیرساخت‌های حیاتی و زنجیره‌های تأمین، افزایش جابه‌جایی و مهاجرت اجباری، فشارهای فزاینده مالی بر دولت‌ها برای مدیریت بحران و بازسازی، و تشدید تنش‌های اجتماعی و ژئوپلیتیکی است. گزارش ۲۰۲۶ تأکید می‌کند که ریسک‌های محیطی به‌طور فزاینده‌ای نقش «تقویت‌کننده ریسک» را ایفا کرده و آسیب‌پذیری‌های اقتصادی موجود، نابرابری‌های اجتماعی و منازعات بر سر منابع کمیاب را تشدید می‌کنند.

۱-۳-۱-۲. ریسک‌های ژئوپلیتیکی

ریسک‌های ژئوپلیتیکی به تهدیدهایی اطلاق می‌شود که از تشدید رقابت قدرت میان دولت‌ها، فرسایش هنجارها و قواعد بین‌المللی، و گسترش استفاده از ابزارهای اقتصادی، فناورانه و نظامی برای اعمال نفوذ راهبردی ناشی می‌شوند. در ارزیابی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۲۶)، این ریسک‌ها در قالب تقابل‌های ژئواکونومیک، منازعات مسلحانه و جنگ‌های منطقه‌ای، تسلیحاتی سازی تجارت، مالیه، انرژی و فناوری، گسترش رژیم‌های تحریمی، کنترل‌های صادراتی و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری، و تضعیف نهادهای چندجانبه‌ای که پیش‌تر بنیان همکاری جهانی را شکل می‌دادند، بروز پیدا می‌کنند. محرک‌های ساختاری این روندها شامل گذار از نظم بین‌المللی مبتنی بر قواعد به رقابت مبتنی بر قدرت، تعمیق رقابت‌های راهبردی میان قدرت‌های بزرگ، کاهش اعتماد متقابل میان دولت‌ها، و امنیتی‌شدن زنجیره‌های تأمین و منابع راهبردی است. پیامدهای سیستمی این ریسک‌ها عبارت‌اند از تکه‌تکه شدن تجارت و سرمایه‌گذاری جهانی، افزایش هزینه‌ها و عدم قطعیت برای بنگاه‌ها، اختلال در جریان انرژی، غذا و فناوری، و افزایش آسیب‌پذیری اقتصادهایی که وابستگی بالایی به واردات یا تعاملات خارجی دارند. بینش کلیدی گزارش ۲۰۲۶ آن است که ریسک‌های ژئوپلیتیکی به نیروی سازمان‌دهنده اصلی اقتصاد جهانی تبدیل شده و منطق بازارها، تعریف تاب‌آوری و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی را به‌طور بنیادین باز شکل داده‌اند.

۳-۱-۳-۱. ریسک‌های اجتماعی

ریسک‌های اجتماعی در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶ به تهدیدهایی مربوط می‌شود که انسجام اجتماعی، رفاه انسانی و مشروعیت نهادی را تضعیف کرده و توان جوامع برای مدیریت شوک‌ها و پیگیری توسعه بلندمدت را کاهش می‌دهند. این ریسک‌ها در افزایش قطبی شدن اجتماعی، گسترش نابرابری‌های درآمدی و فرصت‌ها، تداوم فشارهای هزینه‌های زندگی، ناامنی غذایی، آسیب‌پذیری‌های نظام سلامت عمومی، و گسترش سریع اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده که اعتماد به نهادها و سازوکارهای حکمرانی را فرسایش می‌دهد، نمود پیدا می‌کنند. از منظر ساختاری، ریشه‌های این ریسک‌ها در توزیع نامتوازن منافع و هزینه‌های جهانی شدن و تغییرات فناورانه، فشارهای جمعیتی، شهرنشینی شتابان، ضعف نظام‌های حمایت اجتماعی، و نقش تقویت‌کننده پلتفرم‌های دیجیتال در تعمیق شکاف‌های اجتماعی و سیاسی قرار دارد. پیامدهای سیستمی این وضعیت شامل کاهش قابلیت حکمرانی، افزایش ناآرامی‌ها و اعتراضات اجتماعی، تضعیف اثربخشی سیاست‌گذاری، و مقاومت فزاینده در برابر اصلاحات ساختاری-به‌ویژه در دوره‌های فشار اقتصادی-است. گزارش ۲۰۲۶ تأکید می‌کند که ریسک‌های اجتماعی از جمله سریع‌ترین ریسک‌های در حال تشدید در سطح جهانی هستند، به خصوص زمانی که با تنگنای اقتصادی و آشفتگی اطلاعاتی دیجیتال هم‌زمان می‌شوند و چرخه‌های خودتقویت‌شونده بی‌ثباتی را شکل می‌دهند.

۳-۱-۴-۱. ریسک‌های فناورانه

ریسک‌های فناورانه از شتاب نوآوری فراتر از ظرفیت‌های حکمرانی، نظارت و سازگاری اجتماعی ناشی می‌شوند، به‌ویژه در حوزه‌های دیجیتال، هوش مصنوعی و امنیت سایبری. در چارچوب مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۲۶، این ریسک‌ها شامل حملات سایبری گسترده علیه زیرساخت‌های حیاتی، سوءاستفاده یا از دست رفتن کنترل بر سامانه‌های پیشرفته هوش مصنوعی، تضعیف حریم خصوصی داده‌ها، گسترش قابلیت‌های نظارتی، تعمیق شکاف دیجیتال، و افزایش نفوذ اطلاعات نادرست مبتنی بر فناوری است. محرک‌های ساختاری این ریسک‌ها عبارت‌اند از استقرار شتابان فناوری، عقب‌ماندگی و پراکندگی مقررات‌گذاری، تمرکز قدرت فناورانه در دست تعداد محدودی از بنگاه‌ها یا دولت‌ها، و تسلیحاتی‌سازی فزاینده فناوری‌های دیجیتال در رقابت‌های ژئوپلیتیکی و اقتصادی. پیامدهای سیستمی این روندها شامل اختلال در نظام‌های مالی، شبکه‌های انرژی، لجستیک و ارتباطات، تضعیف فرایندهای دموکراتیک، جابه‌جایی در بازارهای کار، و هم‌افزایی پریسک با ریسک‌های ژئوپلیتیکی و اجتماعی است. گزارش ۲۰۲۶ هشدار می‌دهد که ریسک‌های فناورانه به دلیل سرعت، مقیاس‌پذیری و ماهیت فرامرزی خود، به‌طور خاص خطرناک‌اند و می‌توانند شوک‌ها را به‌سرعت در تمامی دسته‌های دیگر ریسک تشدید و منتشر کنند.

۱-۳-۲. ضریب اهمیت ریسک عوامل در ریسک جهانی

با تکیه بر نظرسنجی انجام شده از ۱۳۰۰ مشارکت‌کننده کلیدی در سطوح مدیران ارشد (دولتی، کسب و کار و نهادهای تحقیقاتی)، گزارش جهانی ریسک ۲۰۲۶ (مجمع جهانی اقتصاد) ۳۳ ریسک را در ۵ حوزه اصلی (اقتصادی، ژئوپلیتیکی، زیست محیطی، اجتماعی و فناورانه) شناسایی و اولویت بندی کرده است. این گزارش نه تنها ابعاد ریسک را فهرست می‌کند، بلکه برهم‌کنش این ریسک‌ها و تقویت متقابل آنها را به عنوان بزرگ‌ترین تهدید سیستمیک معرفی می‌نماید.

در مجموع، گزارش چشم‌اندازی در حال تغییر را به تصویر می‌کشد که در آن، «رویارویی ژئواکونومیک» برای دو سال آینده در صدر فهرست نگرانی‌های تجاری قرار می‌گیرد. این ریسک، که در نمودار (۳) بر اساس ضریب اهمیت در سال ۲۰۲۶ به وضوح قابل مشاهده است، ناشی از تشدید رقابت و «تسلیحاتی‌سازی» ابزارهای اقتصادی است که پیش‌تر در تحلیل ریسک‌های ساختاری ارایه شد. این رویارویی از طریق کانال‌های زیر سیستم تجارت و تولید را تضعیف می‌کند:

۱. استفاده از اهرم‌های اقتصادی: اعمال تعرفه‌ها، مقررات پیچیده، محدودیت‌های سرمایه و تغییر

مسیرهای اجباری زنجیره‌های تأمین به عنوان ابزارهای ژئوپلیتیکی.

۲. فروپاشی همکاری‌های چندجانبه: گزارش هشدار می‌دهد که سازوکارهای همکاری بین‌المللی

در حال فروپاشی هستند، که نتیجه مستقیم آن افزایش شکنندگی دولت‌ها و کاهش قابلیت‌های سیستم جهانی برای مدیریت بحران‌های مشترک است.

۳. انقباض تجارت جهانی: برهم‌کنش این عوامل منجر به آسیب جدی به زنجیره‌های تأمین و در

نهایت، انقباض قابل توجهی در حجم و کارایی تجارت جهانی می‌شود. تصویر حاصل از این فرآیند، جهانی است که «بر لبه پرتگاه نشسته است» و دیگر نمی‌تواند بر کارایی مطلق به عنوان مبنای امنیت خود تکیه کند.

همانطور که در نمودار (۳) ملاحظه می‌شود:

«رویارویی ژئواکونومیک» که به عنوان شدیدترین ریسک شناسایی شده توسط ۱۸ درصد از پاسخ‌دهندگان به عنوان تهدید اصلی که احتمالاً باعث ایجاد بحران جهانی نیز می‌شود. رکود و نوسان اقتصادی به عنوان بالاترین ریسک ادراک شده در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶، بازتاب‌دهنده وضعیت شکننده اقتصاد جهانی در شرایط رشد پایین، بدهی‌های سنگین دولتی و تداوم فشارهای تورمی در کنار سیاست‌های پولی انقباضی است. این ترکیب موجب کاهش سرمایه‌گذاری، تضعیف بازار کار و افزایش نااطمینانی اقتصادی می‌شود و از آنجا که اقتصاد زیربنای ثبات اجتماعی و سیاسی است، شوک‌های اقتصادی به سرعت به حوزه‌های دیگر سرایت می‌کنند. به

همین دلیل، گزارش WEF از ریسک اقتصادی به‌عنوان «ریسک مادر» یاد می‌کند؛ ریسکی که با تشدید نابرابری و فشار معیشتی، قطبی‌شدن اجتماعی را افزایش داده و از طریق تضعیف مشروعیت دولت‌ها و افزایش ناراضی‌های عمومی، زمینه‌سازی بی‌ثباتی سیاسی و حتی تنش‌ها و درگیری‌های ژئوپلیتیکی می‌شود.

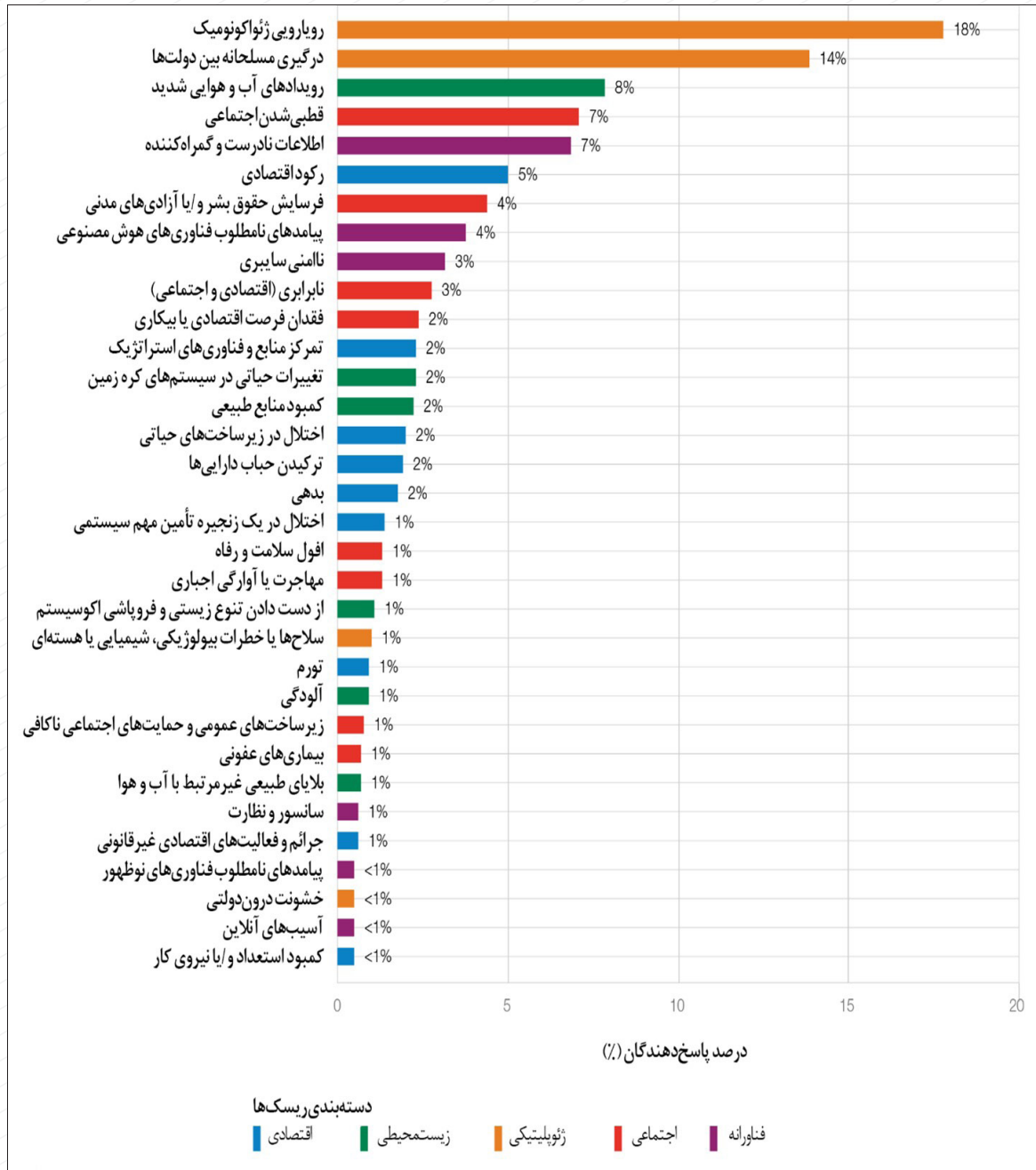
پس از رویارویی ژئواکونومیک، «خطر درگیری مسلحانه مبتنی بر دولت» همچنان برجسته است، به طوری که ۱۴ درصد از کارشناسان بر پتانسیل خشونت بین‌دولتی برای بی‌ثبات کردن سیستم‌های منطقه‌ای و جهانی تأکید می‌کنند. درگیری مسلحانه بین دولت‌ها به‌عنوان دومین ریسک ادراک شده در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶، بازتاب‌دهنده تشدید رقابت میان قدرت‌های بزرگ، تداوم جنگ‌های منطقه‌ای و فرسایش نهادهای چندجانبه‌ای است که پیش‌تر نقش مهارکننده تنش‌ها را ایفا می‌کردند. به‌گزارش WEF، نظام بین‌الملل وارد مرحله‌ای از چندقطبی‌پرتنش شده است که در آن هم‌زمانی رقابت ژئوپلیتیکی، درون‌گرایی کشورها و استفاده فزاینده از ابزارهای ژئواکونومیک، احتمال خطای محاسباتی و سرایت درگیری‌ها را به‌طور معناداری افزایش می‌دهد. در چنین فضایی، حتی منازعات محدود می‌توانند به سرعت ابعاد منطقه‌ای یا فرامنطقه‌ای پیدا کرده و با مختل کردن تجارت، انرژی و زنجیره‌های تأمین، ثبات اقتصادی و امنیت جهانی را به‌طور هم‌زمان تضعیف کنند.

رویدادهای شدید آب‌وهوایی (۸ درصد) به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ریسک‌های محیط‌زیستی در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶، نشان‌دهنده ورود تغییرات اقلیمی به فاز «ریسک‌های بالفعل» است؛ به‌گونه‌ای که سیل‌ها، خشکسالی‌ها، موج‌های گرما و طوفان‌ها نه تنها خسارات مستقیم و گسترده‌ای به زیرساخت‌های حیاتی وارد می‌کنند، بلکه با اختلال در تولید کشاورزی و زنجیره‌های تأمین، امنیت غذایی را به‌طور جدی تهدید کرده و زمینه‌ساز مهاجرت‌های اجباری می‌شوند. گزارش WEF تأکید می‌کند که این شوک‌های اقلیمی دیگر پدیده‌هایی بلندمدت یا تدریجی نیستند، بلکه به‌صورت مکرر و هم‌زمان با سایر بحران‌ها رخ می‌دهند و از طریق افزایش هزینه‌های اقتصادی، تشدید نابرابری‌ها و فشار بر ظرفیت حکمرانی، به یکی از محرک‌های اصلی بی‌ثباتی اجتماعی و اقتصادی در سطح ملی و جهانی تبدیل شده‌اند.

قطبی‌شدن اجتماعی (۷ درصد پاسخ دهندگان) به‌عنوان یکی از ریسک‌های اجتماعی کلیدی در گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۶، بیانگر تعمیق شکاف‌های هویتی، طبقاتی و سیاسی و هم‌زمان فرسایش سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی به نهادهای حکمرانی است. گزارش WEF نشان می‌دهد که فشارهای اقتصادی ناشی از رکود، تورم و کاهش امنیت معیشتی، در کنار گسترش اطلاعات نادرست و دستکاری شده، به تشدید احساس بی‌عدالتی و واگرایی اجتماعی منجر می‌شود و انسجام اجتماعی را تضعیف می‌کند. این فرآیند به‌صورت علی از اقتصاد به جامعه و سپس به سیاست سرایت کرده و قطبی‌شدن اجتماعی را به عاملی تعیین‌کننده در افزایش بی‌ثباتی سیاسی، کاهش ظرفیت تصمیم‌گیری دولت‌ها و تضعیف تاب‌آوری نظام‌های سیاسی در برابر سایر شوک‌های اقتصادی و ژئوپلیتیکی تبدیل می‌کند.

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

منبع: گزارش ریسک جهانی، ۲۰۲۶

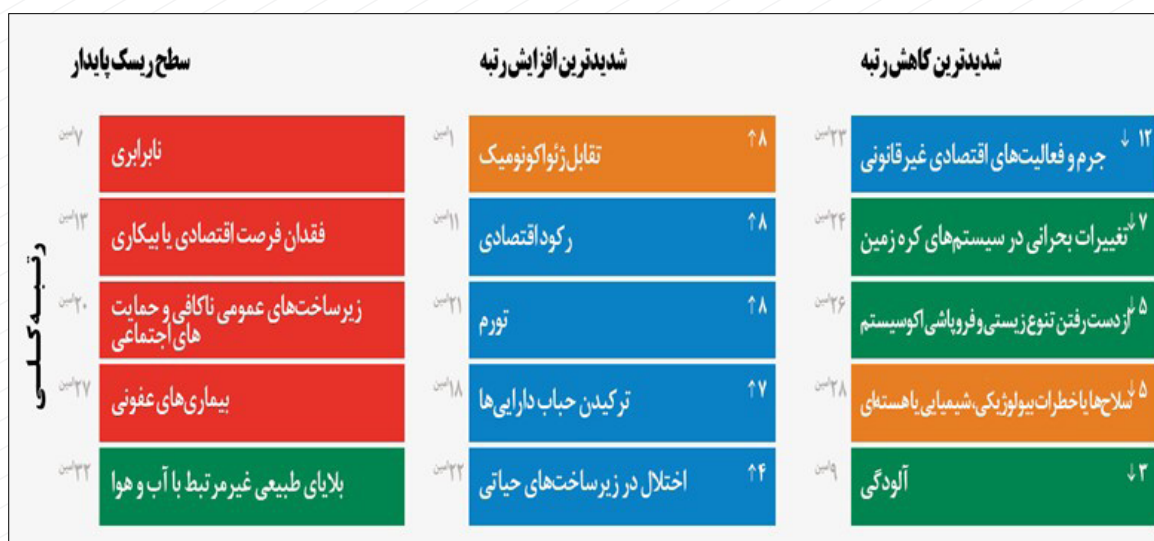
نمودار ۳. ادراک ریسک‌های جهانی در سال ۲۰۲۶ از منظر پاسخ‌دهندگان

۱-۳-۳. روند تغییر ریسک عوامل در سال ۲۰۲۶ نسبت به سال ۲۰۲۵

در خصوص کاربرد شاخص ریسک علاوه بر وضعیت موجود رتبه ریسک عوامل، توجه به روند و تغییر رتبه نسبت به دوره‌های گذشته نیز می‌تواند در جهت‌دهی به برنامه‌های تولید و تجارت و یا برنامه‌های حمایتی مورد نیاز، نقش مفیدی را ایفا نماید. در همین راستا و براساس اطلاعات موجود در گزارش تغییر رتبه عوامل

ریسک جهانی در سال ۲۰۲۶ نسبت به سال ۲۰۲۵ در شکل (۱) نشان داده شده است. براین اساس بی‌ثباتی اقتصادی به شدت در حال افزایش است. بگونه‌ای که ریسک‌های مربوط به رکود اقتصادی و تورم در مقایسه با سال گذشته هشت رتبه افزایش یافته و اکنون به ترتیب در رتبه‌های ۱۱ و ۲۱ قرار دارند، در حالی که ریسک ترکیدن حباب دارایی‌ها با هفت رتبه افزایش به رتبه ۱۸ رسیده است. **چنین تغییراتی نشان می‌دهد که نوسانات مالی، نگرانی‌های مربوط به پایداری بدهی و استرس بازار در فضایی از دوگانگی اقتصادی و فشارهای رقابتی، حادث می‌شوند.**

منبع: گزارش ریسک جهانی، ۲۰۲۶

شکل ۱. تغییر رتبه ریسک عوامل در بازه ۲۰۲۶-۲۰۲۵

یکی از ریسک‌های کلیدی و با سطح پایداری معرفی شده موضوع نابرابری است. نابرابری توسط پاسخ‌دهندگان برای دومین سال متوالی به عنوان مرتبط‌ترین ریسک جهانی انتخاب شد و بر همین اساس شیوع روزافزون روایت‌های «خیابان‌ها در مقابل نخبگان» نشان‌دهنده سرخوردگی عمیق‌تر از ساختارهای سنتی حکومت است و باعث می‌شود بسیاری از شهروندان احساس کنند از فرآیندهای تصمیم‌گیری سیاسی کنار گذاشته شده‌اند و به طور فزاینده‌ای نسبت به اینکه سیاست‌گذاری می‌تواند بهبودهای ملموسی در معیشت ایجاد کند، تردید دارند.

۱-۳-۴. رتبه ریسک عوامل در اکوسیستم ریسک جهانی کوتاه مدت و بلند مدت

بر اساس نظرسنجی انجام شده از مشارکت‌کنندگان و به استناد معیارهای احصاء شده بحران‌زا در ۵ حوزه اقتصادی، ژئوپلیتیکی، زیست محیطی، اجتماعی و فناورانه، در مجموع حدود ۳۳ ریسک شناسایی شده است. که وضعیت رتبه هر یک از عوامل ریسک جهانی در کوتاه مدت و بلندمدت در شکل (۲) نشان داده شده است.

اهمیت کاربرد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کوتاه مدت (۲ سال)

1. تقابل ژئواکونومیک (جغرافیای اقتصادی)
2. اطلاعات غلط و اطلاعات گمراه‌کننده
3. قطبی شدن اجتماعی
4. رویدادهای آب‌وهوایی شدید
5. درگیری مسلحانه بین‌دولتی
6. ناامنی سایبری
7. نابرابری
8. فرسایش حقوق بشر و/با آزادی‌های مدنی
9. آلودگی
10. مهاجرت با جابجایی اجباری
11. رکود اقتصادی
12. آسیب‌های آنلاین
13. فقدان فرصت اقتصادی یا بیکاری
14. سانسور و نظارت
15. تمرکز منابع و فناوری‌های استراتژیک
16. بدهی
17. کمبود منابع طبیعی
18. ترکیدن حباب دارایی‌ها
19. اختلال در زنجیره‌های تأمین با اهمیت سیستماتیک
20. زیرساخت‌های عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی
21. تورم
22. اختلال در زیرساخت‌های حیاتی
23. جرم و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی
24. تغییرات حیاتی در سیستم‌های زمین
25. خشونت درون‌دولتی
26. از دست رفتن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم
27. بیماری‌های عفونی
28. سلاح‌ها یا خطرات بیولوژیکی، شیمیایی یا هسته‌ای
29. کمبود استعداد و/یا نیروی کار
30. پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
31. کاهش سلامت و رفاه
32. بلایای طبیعی غیرمرتبط با آب‌وهوا
33. پیامدهای نامطلوب فناوری‌های پیشرو

بلندمدت (۱۰ سال)

1. رویدادهای آب‌وهوایی شدید
2. از دست رفتن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم
3. تغییرات حیاتی در سیستم‌های زمین
4. اطلاعات غلط و اطلاعات گمراه‌کننده
5. پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
6. کمبود منابع طبیعی
7. نابرابری
8. ناامنی سایبری
9. قطبی شدن اجتماعی
10. آلودگی
11. تمرکز منابع و فناوری‌های استراتژیک
12. درگیری مسلحانه بین‌دولتی
13. مهاجرت با جابجایی اجباری
14. فقدان فرصت اقتصادی یا بیکاری
15. سانسور و نظارت
16. فرسایش حقوق بشر و/با آزادی‌های مدنی
17. بدهی
18. آسیب‌های آنلاین
19. تقابل ژئواکونومیک (جغرافیای اقتصادی)
20. سلاح‌ها یا خطرات بیولوژیکی، شیمیایی یا هسته‌ای
21. زیرساخت‌های عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی
22. بیماری‌های عفونی
23. اختلال در زیرساخت‌های حیاتی
24. رکود اقتصادی
25. پیامدهای نامطلوب فناوری‌های پیشرو
26. اختلال در زنجیره‌های تأمین با اهمیت سیستماتیک
27. ترکیدن حباب دارایی‌ها
28. کاهش سلامت و رفاه
29. جرم و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی
30. خشونت درون‌دولتی
31. تورم
32. کمبود استعداد و/یا نیروی کار
33. بلایای طبیعی غیرمرتبط با آب‌وهوا

دسته‌بندی ریسک‌ها

اقتصادی

زیست‌محیطی

ژئوپلیتیکی

اجتماعی

فناورانه

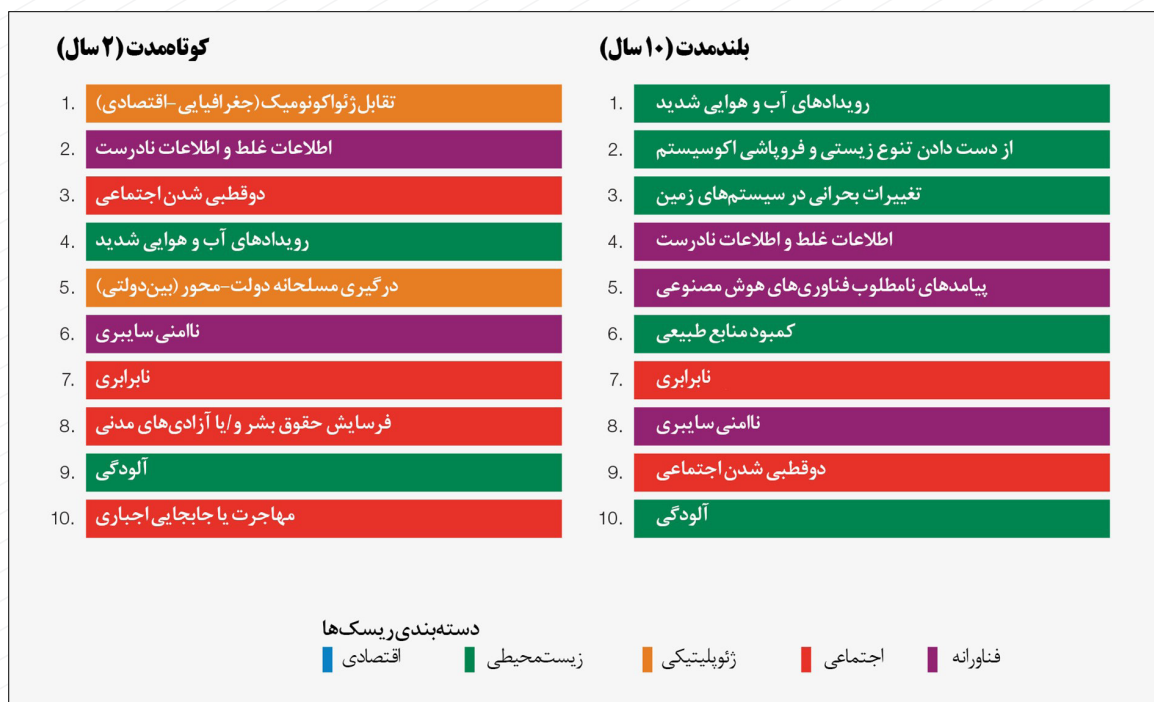
منبع: گزارش ریسک جهانی، ۲۰۲۶

شکل ۲. رتبه ریسک‌های ۳۳ گانه در کوتاه مدت و بلندمدت

آنچه بر اساس شکل (۲) می‌توان استنباط نمود این است که احتمال وقوع یک «بحران چندگانه» را باید در نظر گرفت. بر اساس چشم‌انداز ارائه شده و رتبه‌بندی ریسک‌ها، آشفتگی ناشی از جنگ‌های جنبشی، استقرار سلاح‌های اقتصادی برای مزیت استراتژیک و تجزیه‌فزاینده در جوامع در کوتاه مدت به دلیل تأثیری که بر یکدیگر و یا عمیق شدن سایر بحران‌ها دارند، چالش‌های بلندمدت‌تر، از شتاب فناوری گرفته تا زوال زیست‌محیطی، همچنان اثرات جانبی بر سیستم‌ها را ایجاد می‌کنند. به موازات آن، قوانین و نهادهایی که مدت‌ها زیربنای ثبات بوده‌اند، در مدیریت این آشفتگی به طور فزاینده‌ای به بن‌بست رسیده یا کارایی خود را از دست خواهند داد. در این میان باید در نظر داشت افزایش قطب‌بندی اجتماعی و سیاسی، فشارها را بر سیستم‌های دموکراتیک تشدید می‌کند، زیرا جنبش‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی افراطی، تاب‌آوری نهادی و اعتماد عمومی را به چالش می‌کشند. این ریسک در کنار رتبه قابل توجه ریسک نابرابری هم در کوتاه مدت و هم در بلندمدت توجه به تغییر پارادایم و تحول هوشمند ۳گانه تولید، تجارت و سیاستگذاری را به یک ضرورت انکاناپذیر تبدیل می‌نماید.

برای شفاف‌سازی و تبیین بهترین موضوع در شکل (۳) تصویری از ۱۰ ریسک برتر در کوتاه مدت و بلندمدت ارائه گردیده است.

این تقسیم‌بندی برای تعیین اولویت‌های تغییر و تحول در برنامه‌های تولید و تجارت و استراتژی‌های حمایتی می‌تواند مفید واقع شود.

منبع: گزارش ریسک جهانی، ۲۰۲۶

شکل ۱۰.۳ ریسک برتر جهانی در کوتاه مدت و بلندمدت

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

یکی دیگر از نکات کلیدی در خصوص ۱۰ ریسک برتر آن است که سهم ریسک‌های مبتنی بر فناوری طی ۱۰ سال آینده رو به رشد می‌باشد و در واقع گویای این حقیقت است که هرچند پیشرفت‌های فناوری و نوآوری‌های جدید، فرصت‌هایی را ایجاد می‌کنند که مزایای بالقوه گسترده‌ای از سلامت و آموزش گرفته تا کشاورزی و زیرساخت‌ها دارند، اما همچنین منجر به خطرات جدیدی در حوزه‌های مختلف، از بازارهای کار گرفته تا یکپارچگی اطلاعات و سیستم‌های سلاح‌های خودکار، می‌شوند.

اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده و ناامنی سایبری به ترتیب در رتبه‌های ۲ و ۶ در چشم‌انداز دو ساله قرار دارند. پیامدهای نامطلوب هوش مصنوعی، ریسکی است که بیشترین افزایش رتبه را در طول زمان داشته و از رتبه ۳۰ در چشم‌انداز دو ساله به رتبه ۵ در چشم‌انداز ۱۰ ساله رسیده است.

با پیشی گرفتن نگرانی‌های کوتاه‌مدت از اهداف مشترک بلندمدت جهانی، نگرانی‌های زیست‌محیطی در حال از اولویت خارج شدن هستند. یافته‌های گزارش نشان می‌دهد که در مقایسه با سال‌های گذشته، اولویت‌بندی خطرات غیرزیست‌محیطی نسبت به خطرات زیست‌محیطی افزایش یافته است. در چشم‌انداز دو ساله ۲۰۲۸-۲۰۲۶، اکثر ریسک‌های زیست‌محیطی با کاهش رتبه مواجه شده‌اند. به طوری که رویدادهای آب و هوایی شدید از رتبه ۲ به رتبه ۴ و آلودگی از رتبه ۶ به رتبه ۹ منتقل شدند. تغییرات بحرانی در سیستم‌های زمین و از بین رفتن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم نیز به ترتیب هفت و پنج رتبه کاهش یافتند و در چشم‌انداز دو ساله امسال در نیمه پایینی فهرست ریسک‌ها قرار گرفتند. بگونه‌ای که تغییر کاملی از نگرانی‌ها در مورد محیط زیست نیز مشاهده شده است. با این وجود در ۱۰ سال آینده، ریسک‌های زیست‌محیطی رتبه خود را به عنوان شدیدترین ریسک‌ها حفظ کرده‌اند، به طوری که رویدادهای آب و هوایی شدید به عنوان ریسک اصلی شناسایی شده‌اند و نیمی از ۱۰ ریسک برتر ماهیت زیست‌محیطی دارند.

۱-۳-۵. ابعاد ۵ گانه ریسک در ایران بر اساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد

یکی از موضوعاتی که در تحول تجارت به آن اشاره شد موضوع تحول در الگوهای تجارت مبتنی بر دوست‌سپاری و نزدیک‌سپاری بود. بدیهی است در کنار سطح دوستانه روابط دیپلماتیک نگاهی به وضعیت ریسک‌های برتر کشورهای مورد نظر در اجرایی نمودن استراتژی‌های دوگانه دوست‌سپاری و نزدیک‌سپاری برای حداکثرسازی منافع حاصل از تحول یا حداقل سازی هزینه‌های مربوطه و بطور کلی مدیریت بهینه استراتژی‌های مذکور بسیار حائز اهمیت است. جدول (۱) گزیده ۵ ریسک برتر در کشورهای منتخب می‌باشد.

۱-۳-۵-۱. ریسک اقتصادی ایران

ایران نمونه فشرده‌ای از دام رکود - تورم مزمن است که ریشه در تحریم‌ها، ساختار هزینه‌ای تولید و وابستگی ارزی دارد. شوک‌های نرخ ارز، ناترازی انرژی، افزایش هزینه نهاده‌های وارداتی، و فشار مالیاتی

غیرمستقیم هزینه‌ها را بالا نگه می‌دارد. نتیجه این وضعیت، کاهش سرمایه‌گذاری مولد، خروج سرمایه، کاهش قدرت خرید خانوار و فرسایش توان سیاست‌گذاری پولی است. علاوه بر این، انباشت بدهی‌های دولتی و شرکتی، ناتوانی در تأمین مالی توسعه‌ای، و رشد سفته‌بازی در بازار دارایی‌ها (زمین، ارز، طلا) خطر ترکیب حباب‌های دارایی را بالا برده است. این ریسک اقتصادی نه تنها رشد را محدود می‌کند، بلکه الگوی تصمیم‌گیری بنگاه‌ها را کوتاه‌مدت و پرهزینه کرده و اقتصاد را در چرخه «ریسک‌پذیری بالا - بازدهی پایین» نگه می‌دارد.

۱-۳-۵-۲. ریسک محیطی ایران

در ایران ریسک‌های محیطی از سه منشأ ساختاری تغذیه می‌کند: بحران آب، تخریب اکوسیستم‌های معدنی و جنگ انرژی-آب. ناترازی شدید منابع آب سطحی و زیرزمینی، بهره‌برداری بی‌رویه صنعتی و کشاورزی، و کاهش کیفیت زیست محیطی در مناطق صنعتی باعث شکنندگی زیرساخت‌های اقتصادی شده است. تحولات اقلیمی، به ویژه افزایش دما و تکرار خشکسالی‌های طولانی، فشار بر بخش کشاورزی و امنیت غذایی را تشدید کرده و مهاجرت‌های زیست محیطی را در جنوب و شرق کشور سرعت می‌دهد. عدم هماهنگی میان بخش‌های صنعت، معدن و محیط زیست، فقدان داده‌های یکپارچه و ضعف نهادهای نظارت محیطی، باعث می‌شود این ریسک‌ها اثر چرخه‌ای بر رشد اقتصادی و نظام سلامت عمومی داشته باشند. در پیامد بلندمدت، فشار زیست محیطی به ریسک اجتماعی و اقتصادی تبدیل می‌شود و تاب‌آوری کل نظام تولید را کاهش می‌دهد.

۱-۳-۵-۳. ریسک ژئوپلیتیکی ایران

اقتصاد ایران در معرض یکی از سنگین‌ترین فشارهای ژئوپلیتیکی ساختاری جهان قرار دارد: تحریم‌های مالی-نفتی، محدودیت دسترسی به بازارهای جهانی، و رقابت قدرت‌های منطقه‌ای. این وضعیت منجر به «تسلحاتی‌سازی اقتصاد» شده است؛ یعنی ابزارهایی چون انرژی، ارز و تجارت، خود به میدان منازعه راهبردی تبدیل شده‌اند. ریسک اصلی در بلندمدت، تشدید تکه‌تکه شدن ژئواکونومیک منطقه و وابستگی متقابل شکننده با چند شریک محدود (چین، روسیه، کشورهای آسیای مرکزی) است. تضعیف و بسته بودن کانال‌های مالی جهانی، ایران را در معرض ریسک حاد قطع زنجیره تأمین و محدودیت انتقال فناوری قرار داده است. در نتیجه، سیاست‌گذاری اقتصادی در ایران به جای تمرکز بر رشد، به مدیریت بحران شوک‌ها محدود مانده است.

۱-۳-۵-۴. ریسک اجتماعی ایران

ریسک اجتماعی در ایران آشکارا در روند تضعیف انسجام اجتماعی، کاهش اعتماد عمومی به نهادها و فشار هزینه‌های زندگی قابل مشاهده است. نرخ بالای تورم مواد غذایی، کاهش پوشش بیمه‌ای و ضعف نظام حمایت اجتماعی، رفاه خانوارها را تهدید کرده و شکاف طبقاتی را افزایش داده است. هم‌زمان، ناتوانی حکمرانی در ارتباط مؤثر با جامعه، گسترش اطلاعات نادرست در فضای مجازی، و ضعف سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران‌ها (همچون کرونا یا بحران‌های زیست‌محیطی) باعث شده تاب‌آوری اجتماعی افت کند. این ریسک باعث می‌شود حتی سیاست‌های اصلاحی صحیح نیز با مقاومت و بی‌اعتمادی روبه‌رو شوند، و فرآیند سیاست‌گذاری عمومی به میدان تنش‌های اجتماعی تبدیل گردد. در افق میان‌مدت، این شکنندگی اجتماعی می‌تواند به ناپایداری سیاسی و افزایش هزینه‌های امنیت داخلی منجر شود.

۱-۳-۵-۵. ریسک فناورانه ایران

ایران در حوزه فناوری با نوعی شکاف دوگانه مواجه است: از یک سو، توسعه سریع فناوری‌های دیجیتال و هوش مصنوعی در غیاب قواعد تنظیم‌گری مناسب؛ و از سوی دیگر، وابستگی شدید به سخت‌افزار و فناوری خارجی در شرایط تحریم. این وضعیت سطح بالایی از آسیب‌پذیری سایبری و اطلاعاتی را ایجاد کرده است. حملات سایبری علیه زیرساخت‌های انرژی، بانکی و صنعتی در سال‌های اخیر رشد کرده‌اند، در حالی که نظام حقوقی و مقرراتی برای حفاظت داده و امنیت شبکه هنوز به‌روز نیست. تمرکز انحصاری زیرساخت‌های داده در بخش دولتی و ضعف رقابت‌پذیری بخش خصوصی باعث می‌شود نوآوری فناورانه محدود و پرسیک باشد. از منظر میان‌مدت، تحول دیجیتال بدون حکمرانی داده، خود به یک منبع ناپایداری اقتصادی و اجتماعی تبدیل می‌شود.

۱-۳-۶. چشم‌انداز کلی گزارش ریسک جهانی در ۲۰۲۶

در حالی که این گزارش بدترین سناریوها را در حوزه‌های مختلف بررسی می‌کند، با این وجود بیان می‌دارد که اشکال جدیدی از همکاری جهانی حتی در بحبوحه رقابت در حال آشکار شدن هستند و اقتصاد جهانی در مواجهه با عدم قطعیت، انعطاف‌پذیری خود را نشان می‌دهد. این چشم‌انداز در حال تغییر، که در آن همکاری به طور قابل توجهی متفاوت از دیروز به نظر می‌رسد، منعکس کننده یک واقعیت عملگرایانه است: رویکردهای مشارکتی برای حفظ رشد اقتصادی، تسریع مسئولانه نوآوری و ایجاد ظرفیت انطباقی برای دورانی که به طور فزاینده‌ای پیچیده می‌شود، ضروری هستند. این گزارش آینده‌ای را بررسی می‌کند که در آن انعطاف‌پذیری نسبی امروز در مواجهه با آشفتگی بی‌سابقه‌ای که با مقیاس شتابنده، به هم پیوستگی و سرعت خطرات جهانی تعریف می‌شود، در هم می‌شکند.

تحلیلگران اذعان دارند که یک نظم رقابتی جدید در حال ظهور است. در این دوره از تحول ژئواکونومیک، اتحادها در حال تغییر شکل هستند و تاب‌آوری بازارها و نهادهایی که از کنفرانس برتون وودز در سال ۱۹۴۴ ظهور کردند، در حال آزمایش است. حمایت‌گرایی، سیاست صنعتی استراتژیک و نفوذ فعال دولت‌ها بر زنجیره‌های تأمین حیاتی، همگی نشان دهنده جهانی است که به شدت رقابتی‌تر می‌شود. در نظرسنجی انجام شده حدود ۷۰ درصد از مشارکت‌کنندگان، محیط سیاسی جهانی را در ۱۰ سال آینده به عنوان «نظمی چندقطبی یا چندپاره که در آن قدرت‌های متوسط و بزرگ، قوانین و هنجارهای منطقه‌ای را به چالش می‌کشند، تعیین و اجرا می‌کنند» توصیف می‌کنند و بیان می‌دارد کمتر از ۷ درصد از پاسخ‌دهندگان انتظار تجدید حیات نظم بین‌المللی تک‌قطبی و مبتنی بر قوانین قبلی را دارند. تغییر فزاینده به سمت سیاست‌های درون‌گرا و خصمانه‌تر، عدم قطعیت بیشتری را در مورد آینده چندجانبه‌گرایی ایجاد کرده است. از آنجایی که ملت‌ها به طور فزاینده‌ای منافع ملی را بر اقدام جمعی اولویت می‌دهند، سوالات مهمی در مورد ظرفیت جامعه بین‌المللی برای مقابله با چالش‌های مشترک مانند تغییرات اقلیمی، سلامت جهانی و ثبات اقتصادی - و همچنین ایجاد رشد محلی مورد نیاز برای رفاه و ثبات داخلی - مطرح می‌شود. در این چشم‌انداز در حال تحول، رهبری جهانی و ارزش‌هایی که زیربنای مرحله بعدی همکاری بین‌المللی خواهند بود، مسائلی هستند که به شدت حل نشده باقی مانده‌اند. با این حال، تاریخ به ما یادآوری می‌کند که اگر ملت‌ها حتی در بحبوحه رقابت، همکاری استراتژیک را انتخاب کنند، می‌توان نظم را بازسازی کرد. آینده یک مسیر واحد و ثابت نیست، بلکه طیف وسیعی از مسیرهای ممکن است که هر کدام به تصمیماتی که امروز به عنوان یک جامعه جهانی اتخاذ می‌شود، وابسته است. چالش‌های برجسته شده در گزارش ریسک جهانی - شامل شوک‌های ژئوپلیتیکی، تغییرات سریع فناوری، بی‌ثباتی آب و هوایی، عدم قطعیت اقتصادی و تأثیر جمعی آنها بر جوامع - هم بر مقیاس خطراتی که که جوامع با آن مواجه هستند و هم بر مسئولیت مشترک آنها برای شکل دادن به آنچه در آینده رخ خواهد داد، تأکید می‌کند.

۱-۴. اثر ریسک تجارت بر اقتصاد به استناد مطالعه بانک جهانی ۲۰۲۵

شاخص ریسک ژئوپلیتیکی (GPR) در سال‌های اخیر و به دلیل تنش‌های ژئوپلیتیکی به ویژه پس از حمله فدراسیون روسیه به اوکراین و تجدید درگیری در خاورمیانه به بالاترین سطح خود در بیش از دو دهه رسیده است (مولابدیک و یوتو، ۲۰۲۵). این تحولات در دوره‌ای از سرعت رو به کاهش جهانی شدن رخ داده است. از اوایل دهه ۲۰۱۰، تجارت جهانی وارد دوره‌ای از «کنند شدن» شده است که با ثابت ماندن نسبت تجارت به تولید ناخالص داخلی و کاهش سرعت گسترش زنجیره‌های ارزش جهانی مشخص می‌شود. بدون تردید

یکی از علل کاهش سرعت جهانی شدن و تمایل کشورها به درون‌گرایی که بخشی از تغییر پارادایم تحول ۳ گانه تولید و تجارت است می‌تواند متاثر از تشدید تنش‌های ژئوپلیتیکی و اثر آن بر افزایش ریسک‌های تجاری می‌باشد. محققان و نهادهای بین‌المللی معتبر نظیر گروه مطالعات چشم‌اندازهای اقتصاد توسعه بانک جهانی در راستای پاسخ به این سوال که آیا کشورها در طول دوره‌های ریسک‌های ژئوپلیتیکی بالا، درون‌گراتر می‌شوند یا خیر و ناهمگونی این اثرات را در ابعاد مختلف چگونه است و همچنین به منظور ارزیابی تاثیر ریسک‌های ژئوپلیتیکی از طریق ریسک تجارت بر بخش‌های مختلف اقتصادی و صنایع مطالعه‌ای را با استفاده از شاخص ریسک ژئوپلیتیکی و داده‌های تجارت بین‌المللی و پایگاه ملی داده تجارت و تولید کشورهای منتخب در سطوح مختلف توسعه یافتگی و با شرایط گوناگون جغرافیایی و تحریمی در خصوص ۱۷۰ صنعت انجام داده است. نتایج حاصل از این مطالعه به شرح ذیل می‌باشد:

- خطرات ژئوپلیتیکی به طور قابل توجهی تجارت بین‌المللی را کاهش می‌دهند. در دوره‌های افزایش خطرات ژئوپلیتیکی، کشورها بیشتر به درون خود توجه می‌کنند. این یافته بر اساس مطالعه آدامپولوس و لیووویچی (۲۰۲۵) نیز مورد تأیید است. افزایش ناگهانی در شاخص GPR جهانی با کاهش تجارت حدود ۳۰ تا ۴۰ درصد همراه است. این خطرات به عنوان مالیات پنهان بر تجارت بین‌المللی عمل می‌کنند و **اثر معادل تعرفه بین ۸ تا ۱۴ درصد تخمین زده** می‌شود.
- اثرات منفی GPR بر تجارت در صنایع و بخش‌های گسترده بسیار ناهمگن است. قوی‌ترین اثرات GPR برای «خدمات» است که نشان می‌دهد تجارت خدمات بیشترین آسیب را در برابر خطرات ژئوپلیتیکی دارد. زیرا خدمات به شدت به اعتماد، تحرک، تعاملات فرامرزی، سرمایه‌گذاری و ثبات سیاسی وابسته‌اند. همچنین جنگ، تحریم و تنش ژئوپلیتیکی مستقیماً جریان خدمات (حمل و نقل، مالی، گردشگری، بیمه، لجستیک، خدمات تجاری) را مختل می‌کند.
- پس از خدمات، تجارت زیربخش «نوشیدنی و دخانیات»، بیشترین تاثیر منفی از ریسک ژئوپلیتیکی دریافت می‌کنند. این آسیب‌پذیری از ترکیب وابستگی شدید به زنجیره‌های تأمین بین‌المللی، تحریم‌پذیری بالا، نقش پررنگ سیاست‌های مالیاتی در دوره‌های بحران، کشش بالای تقاضا و وابستگی به برندهای چندملیتی ناشی می‌شود. در نتیجه، افزایش ریسک ژئوپلیتیکی منجر به کاهش شدید تجارت این بخش می‌شود که به مراتب بزرگ‌تر از متوسط اثر در سایر صنایع است.
- زیربخش معدن و انرژی، سومین زیربخشی است که ریسک ژئوپلیتیکی اثر منفی و معنادار بر تجارت آن دارد که بازتاب ماهیت استراتژیک، تحریم‌پذیری بالا، سرمایه‌بر بودن، وابستگی فناورانه و شکنندگی لجستیک این بخش است. افزایش GPR نه تنها جریان‌های تجاری موجود را مختل می‌کند، بلکه از طریق کاهش سرمایه‌گذاری و تعویق پروژه‌های توسعه‌ای، اثرات منفی پایدار و میان‌مدت بر تجارت این بخش بر جای می‌گذارد.

- بخش کشاورزی، چهارمین زیربخشی است که ریسک ژئوپلیتیکی، بر تجارت آن اثر منفی و معنادار دارد. ریسک ژئوپلیتیکی بر تجارت کشاورزی و مواد غذایی بازتاب تبدیل امنیت غذایی به یک اولویت ژئوپلیتیکی، اختلال در حمل و نقل و بیمه، انتقال ریسک از بازار انرژی به هزینه‌های تولید، و گرایش عقلایی کشورها به خودکفایی در شرایط نااطمینانی است. این نتایج نشان می‌دهد که کاهش تجارت در این بخش‌ها الزاماً نشانه ناکارایی نیست، بلکه نتیجه تصمیمات احتیاطی دولت‌ها در مواجهه با شوک‌های ژئوپلیتیکی است.
- سوم، ناهمگونی اثرات ریسک ژئوپلیتیکی، بر ابعادی نظیر فواصل جغرافیایی و کیفیت روابط دیپلماتیک کشورها گویای این حقیقت است که تأثیر منفی GPR بر تجارت برای فواصل دور، قوی‌تر است، یعنی پیوندهای تجاری از نظر جغرافیایی دور در برابر خطرات ژئوپلیتیکی آسیب‌پذیرتر هستند. از سوی دیگر زبان مشترک، که اغلب به عنوان نماینده‌ای از نزدیکی فرهنگی تفسیر می‌شود، تأثیر منفی ریسک ژئوپلیتیکی را کاهش می‌دهد، در حالی که تجارت بین شرکای از نظر فرهنگی دور به دلیل GPR بیشتر آسیب‌پذیرتر می‌باشد. همچنین تأثیر منفی GPR برای کشورهای که تحت تحریم‌های بین‌المللی هستند، قوی‌تر است. در نهایت، تخمین‌های ما نشان می‌دهد که تأثیر منفی GPR بر تجارت دوجانبه توسط عضویت در RTA کاهش می‌یابد، احتمالاً به این دلیل که این روابط تجاری نسبتاً کمتر در نظر گرفته می‌شوند.
- نتایج نشان می‌دهد که اجزای مربوط به جنگ، محرک‌های اصلی اثرات منفی بزرگ بر تجارت هستند. اما در خصوص اجزای مربوط به جنگ، تهدیدها و شروع جنگ، تأثیرات منفی قوی‌تری نسبت به تشدید جنگ و ادامه آن دارد. احتمالاً به این دلیل که اختلالات و عدم قطعیت در مراحل اولیه درگیری‌ها در بالاترین حد خود هستند. سایر اجزا، مانند تهدیدها و حملات تروریستی، با تأثیرات مثبت قابل توجهی بر تجارت الکترونیک مرتبط هستند. این امر ممکن است نشان‌دهنده افزایش تقاضا برای کالاهای بادوام خانگی باشد، زیرا مصرف‌کنندگان در طول رویدادهایی مانند حملات ۱۱ سپتامبر، سفرهای هوایی خود را کاهش می‌دهند.
- در مجموع این مطالعه در کنار سایر مطالعات نشان می‌دهد که رویدادهای نامطلوب ژئوپلیتیکی احتمال وقوع بلایای اقتصادی را افزایش می‌دهند، سرمایه‌گذاری و اشتغال را کاهش می‌دهند و با افزایش خطرات بدهی‌های دولتی در کشورهای همسایه که مستقیماً تحت تأثیر قرار گرفته‌اند، اثرات سرریز ایجاد می‌کنند. از مقایسه ضرایب تاثیرگذاری ریسک ژئوپلیتیک بر تجارت صنایع و بخش‌های مختلف می‌توان برای تنظیم دقیق برنامه تحول ۳گانه تولید، تجارت و استراتژی‌های حمایت استفاده نمود.

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

■ افزایش ریسک ژئوپلیتیکی در شرایطی که ایران طی دهه اخیر با رشد وابستگی به واردات مواد غذایی مواجه بوده است، امنیت غذایی کشور را نه تنها از مسیر قیمت، بلکه از کانال دسترسی فیزیکی و مالی به شدت تهدید می‌کند. بازار جهانی کالاهای اساسی غذایی به طور ساختاری متمرکز است و شوک‌های سیاسی، اقلیمی یا تجاری در تعداد محدودی از صادرکنندگان کلیدی می‌تواند به سرعت به یک شوک سیستمیک در سطح جهانی تبدیل شود. در چنین محیطی، محدودیت تنوع مبادی واردات ایران به دلیل تحریم‌ها، قدرت چانه‌زنی پایین و هزینه بالای جایگزینی تأمین‌کنندگان، ریسک اختلال در جریان واردات را تشدید می‌کند. هم‌زمان، انتقال ریسک از بازارهای انرژی به بازار غذا - به واسطه وابستگی بالای کشاورزی مدرن به انرژی، کودهای شیمیایی و حمل‌ونقل - موجب افزایش هزینه تولید جهانی غذا در دوره‌های GPR بالا شده و بسیاری از کشورها را به اعمال محدودیت‌های صادراتی سوق می‌دهد؛ فرآیندی که برای ایران به معنای افزایش قیمت واردات و کاهش حجم قابل دسترس آن است. این فشارها با ضعف‌های لجستیکی و مالی تشدید می‌شود؛ رتبه پایین عملکرد لجستیکی، مشکلات بیمه، نقل و انتقال پول و ترخیص کالا باعث می‌شود شوک‌های ژئوپلیتیکی به تأخیر در واردات، افزایش هزینه خواب کالا و بروز کمبودهای مقطعی منجر شود. در نتیجه، تهدید اصلی امنیت غذایی ایران در شرایط ریسک ژئوپلیتیکی بالا بیش از آنکه ناشی از کمبود ظرفیت تولید داخلی باشد، ریشه در شکنندگی لجستیکی-مالی و وابستگی به زنجیره‌های تجاری ناپایدار جهانی دارد.

۱-۴-۱. اثر ریسک تجارت بر اقتصاد ایران

۱-۴-۱-۱. اثر ریسک تجارت بر واردات و امنیت غذایی

■ بر اساس داده‌های استخراج شده از گزارش بانک جهانی، وابستگی ایران به واردات غذایی در دهه گذشته به طور محسوسی افزایش یافته است. ارزش واردات غذایی از حدود ۹ میلیارد دلار در دوره ۲۰۱۲-۲۰۱۴ به حدود ۱۵/۵ میلیارد دلار در دوره ۲۰۲۱-۲۰۲۳ رسیده که نشان‌دهنده‌ی تقریباً دو برابر شدن واردات غذایی به لحاظ دلاری است. مهم‌تر از آن، سهم واردات غذایی از کل واردات کالای تخصیص یافته از ۱۶/۹ درصد به ۲۸/۷ درصد افزایش یافته؛ یعنی رشد واردات غذایی نه تنها ناشی از افزایش عمومی ارزش واردات یا قیمت‌ها، بلکه بیانگر افزایش وزن ساختاری غذا در سبد واردات کشور است. این تحول نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در تأمین غذای مصرفی خود بیش از گذشته به بازارهای خارجی متکی شده و در نتیجه، در برابر شوک‌های ارزی، محدودیت‌های تجاری و اختلالات زنجیره تأمین جهانی، آسیب پذیرتر شده است.

۱-۴-۲. اثر ریسک تجارت بر صادرات

در شرایط افزایش ریسک ژئوپلیتیکی، کانال صادرات و ارزآوری ایران به طور ساختاری و نامتقارن تضعیف می‌شود، زیرا ترکیب صادرات کشور به شدت بر بخش‌هایی متمرکز است که خود مستقیماً هدف تنش‌های ژئوپلیتیکی، تحریم‌ها و محدودیت‌های مالی قرار دارند. نفت، گاز و محصولات معدنی که ستون اصلی درآمد ارزی ایران را تشکیل می‌دهند، در دوره‌های GPR بالا با کاهش حجم صادرات، افزایش تخفیف‌های قیمتی، محدودیت در دسترسی به بازارهای رسمی و افزایش هزینه‌های مبادله مواجه می‌شوند؛ پدیده‌ای که در برآوردهای بخشی نیز به صورت اثر منفی و معنادار GPR بر تجارت معدن و انرژی (حدود ۲۳ درصد کاهش) منعکس شده است. این کاهش ارزآوری نه تنها ناشی از افت تقاضای جهانی نیست، بلکه عمدتاً حاصل ریسک‌های غیربازاری نظیر تحریم‌های ثانویه، اختلال در نظام پرداخت، محدودیت بیمه و حمل و نقل، و نااطمینانی حقوقی قراردادهاست که حتی در سطوح بالای قیمت جهانی انرژی نیز مانع تحقق درآمد ارزی می‌شود. هم‌زمان، نوسانات نرخ ارز که در واکنش به شوک‌های ژئوپلیتیکی تشدید می‌شود، به دلیل وابستگی بالای بخش‌های صادراتی ایران به نهاده‌های وارداتی، فناوری و خدمات حمل و نقل خارجی، الزاماً به بهبود رقابت‌پذیری خالص منجر نمی‌شود؛ به‌گونه‌ای که بخش قابل توجهی از افزایش درآمد اسمی ارزی صرف پوشش افزایش هزینه‌های داخلی و وارداتی می‌گردد. در نتیجه، تضعیف ظرفیت ارزآوری در شرایط GPR بالا یک پدیده پایدار و ساختاری است که از یک سو توان تأمین ارز برای واردات کالاهای اساسی - به‌ویژه مواد غذایی - را محدود می‌کند و از سوی دیگر، کارایی ابزارهای سنتی تعدیل نرخ ارز به‌عنوان محرک صادرات را به شدت کاهش می‌دهد.

۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یافته‌های این گزارش نشان می‌دهد که اقتصاد جهانی وارد مرحله‌ای کیفی متفاوت از گذشته شده است؛ مرحله‌ای که در آن، منطق حاکم بر تجارت و تولید بین‌المللی دیگر صرفاً بر کارایی هزینه‌ای، مزیت نسبی ایستا و مدیریت ریسک‌های کلاسیک اقتصادی استوار نیست، بلکه به طور فزاینده‌ای تحت تأثیر ریسک‌های درهم‌تنیده ژئوپلیتیکی، اقلیمی، انرژی، زنجیره تأمین و امنیت غذایی قرار دارد. در این چارچوب جدید، شوک‌ها به ندرت منفرد، کوتاه‌مدت یا قابل مهار در سطح بنگاه هستند و اغلب به صورت سیستمی، چندکاناله و پایدار عمل می‌کنند.

بر اساس شواهد بین‌المللی، به‌ویژه گزارش ریسک‌های جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۲۶)، مفهوم «بحران چندوجهی» به هسته تحلیل اقتصاد سیاسی جهانی تبدیل شده است. به این معنا که ریسک‌ها

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاست‌گذاری تولید و تجارت

نه تنها هم‌زمان رخ می‌دهند، بلکه یکدیگر را تشدید و تکثیر می‌کنند. جنگ‌ها و تنش‌های ژئوپلیتیکی به اختلال در انرژی و غذا منجر می‌شوند؛ شوک‌های اقلیمی، زنجیره‌های تأمین را شکننده‌تر می‌کنند؛ و این اختلالات، از مسیر تورم، نااطمینانی و کاهش سرمایه‌گذاری، رشد بهره‌وری و رفاه را تضعیف می‌نمایند. در چنین فضایی، تجارت جهانی بیش از آن‌که «کانال بهینه‌سازی» باشد، به «کانال انتقال ریسک» تبدیل شده است.

مطالعات NBER نشان می‌دهد که افزایش ریسک‌های ژئوپلیتیکی، نه فقط حجم تجارت، بلکه ساختار، جغرافیا و افق زمانی روابط تجاری و سرمایه‌گذاری را تغییر داده است. کشورها و بنگاه‌ها به طور فزاینده‌ای از منطق «کم‌هزینه‌ترین تأمین‌کننده» فاصله گرفته و به سمت تنوع‌بخشی، منطقه‌ای‌سازی، دوست‌محوری و اولویت دادن به تاب‌آوری حرکت کرده‌اند. نتیجه این روند، افزایش هزینه‌های مبادله، کوتاه‌تر شدن زنجیره‌های ارزش و برجسته شدن نقش سیاست‌گذاری دولتی در شکل‌دهی به مسیرهای تجارت و تولید است.

در این میان، گزارش‌های بانک جهانی، نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در معرض ریسک‌های تشدید شده و نامتقارن قرار دارد. از یک سو، ساختار صادراتی کشور همچنان متکی بر کالاهای اولیه، انرژی و محصولات معدنی است که ذاتاً در برابر تحریم‌ها، نوسانات قیمت جهانی و شوک‌های ژئوپلیتیکی آسیب‌پذیرند. از سوی دیگر، وابستگی به واردات کالاهای اساسی، به‌ویژه غذا، در سال‌های اخیر افزایش یافته و این امر، اقتصاد را نسبت به شوک‌های ارزی، اختلالات لجستیکی و محدودیت‌های مالی بین‌المللی حساس‌تر کرده است. این ترکیب - یعنی صادرات پریسک و واردات حیاتی - الگوی خاصی از شکننده‌تر ساختاری ایجاد می‌کند که با ابزارهای سنتی سیاست‌گذاری قابل مدیریت نیست.

یافت‌های گزارش همچنین نشان می‌دهد که در چنین محیطی، قراردادهای تجاری و تولیدی بلندمدت (از جمله در حوزه زنجیره‌های ارزش جهانی، کشت فراسرزیمینی و موافقت‌نامه‌های دوجانبه و چندجانبه) بدون چارچوب صریح مدیریت ریسک، می‌توانند خود به منبع نااطمینانی و زیان اقتصادی تبدیل شوند. تجربه کشورهای مختلف حاکی از آن است که موفقیت این قراردادها به میزان توان کشور در شناسایی، تفکیک و توزیع ریسک‌ها میان دولت، بنگاه و شرکای خارجی وابسته است.

۳. منابع و مراجع

1. Adamopoulos, T., Leibovici, F., 2025; Trade Risk and Food Security, Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper 2024-004. URL <https://doi.org/10.20955/wp.2024.004>
2. Adamopoulos, T.; Restuccia, D. (2011). The Size Distribution of Farms and International Productivity Difference University of Toronto. Department of Economics. Working Paper 441.201
3. Ahir, H, N Bloom, and D Furceri (2022), "World Uncertainty Index", NBER Working Paper
4. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2023). The State of Food Security and Nutrition in the World 2023: Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural-urban continuum. Rome, FAO
5. International Food Policy Research Institute (IFPRI). 2023. Global food policy report 2023: Rethinking food crisis responses. Washington, DC: International Food Policy Research Institute (IFPRI). <https://doi.org/10.2499/9780896294417>
6. WORLD TRADE REPORT (2024). Trade and inclusiveness How to make trade work for all.
7. Mulabdic, A; Yotov, Y. 2025. Geopolitical Risks and Trade. Policy Research Working Paper 11219. Development Economics Prospects Group September 2025. World bank group
8. World Trade Organization (WTO). (Year of Publication). World Trade Report [Focus Title, e.g., Climate Change and International Trade or Spillovers from the War in Ukraine]. Geneva: WTO
9. OECD/FAO (2023), OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-2032, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/08801ab7-en>.

جدول ۱. وضعیت ۵ ریسک برتر در کشورهای منتخب

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
الجزایر	تورم	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	ترکیدن حباب دارایی‌ها
آنگولا	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	تورم	کاهش سطح سلامت و رفاه	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
آرژانتین (Argentina)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	نابرابری (ثروت، درآمد)	دوقطبی شدن جامعه
ارمنستان (Armenia)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
استرالیا (Australia)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	نتایج نامطلوب فناوری‌های پیشرو (کوانتوم، بیوتکنولوژی، مهندسی آب و هوا و غیره)	کاهش سطح سلامت و رفاه

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
اتریش (Austria)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	دوقطبی شدن جامعه	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده
آذربایجان (Azerbaijan)	ناامنی سایبری	آلودگی (هوا، آب، خاک)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	تورم	بلایای طبیعی غیرمرتبط با آب‌وهوا (زلزله، آتشفشان، سونامی، طوفان‌های خورشیدی و غیره)
بحرین (Bahrain)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	تورم	نابرابری (ثروت، درآمد)
بنگلادش (Bangladesh)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
بلژیک (Belgium)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	کاهش سطح سلامت و رفاه	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
بولیوی (Bolivia)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	دوقطبی شدن جامعه	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
بوسنی و هرزگوین (Bosnia and Herzegovina)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	تورم	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
بوتسوانا (Botswana)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	نابرابری (ثروت، درآمد)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)
برزیل (Brazil)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	تورم
برونئی دارالسلام (Brunei Darussalam)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	تورم	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
بلغارستان (Bulgaria)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	تورم	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	کاهش سطح سلامت و رفاه	نابرابری (ثروت، درآمد)
کامرون (Cameroon)	تورم	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	ناامنی سایبری	کاهش سطح سلامت و رفاه
کانادا (Canada)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	تورم	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
کیپ ورد / دماغه سبز (Cape Verde)	تورم	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	نابرابری (ثروت، درآمد)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار
چاد (Chad)	نابرابری (ثروت، درآمد)	مهاجرت غیرارادی یا جابجایی اجباری	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
شیلی (Chile)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	دوقطبی شدن جامعه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
کلمبیا (Colombia)	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	دوقطبی شدن جامعه	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
کاستاریکا (Costa Rica)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	دوقطبی شدن جامعه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
ساحل عاج (Côte d'Ivoire)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	فرسایش حقوق بشر و/یا آزادی‌های مدنی
کرواسی (Croatia)	تورم	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	ترکیدن حباب دارایی‌ها	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده
جمهوری چک (Czechia)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	دوقطبی شدن جامعه
جمهوری دموکراتیک کنگو (Democratic Republic of the Congo)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	درگیری‌های مسلحانه دولتی (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	کاهش سطح سلامت و رفاه	از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
دانمارک (Denmark)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	نامنی سایبری	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی
جمهوری دومینیکن (Dominican Republic)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
اکوادور (Ecuador)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
مصر (Egypt)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	ترکیدن حساب دارایی‌ها	نابرابری (ثروت، درآمد)
السالوادور (El Salvador)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	فرسایش حقوق بشر و/ یا آزادی‌های مدنی	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
استونی (Estonia)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	تورم	کمبود استعداد و/ یا نیروی کار
فنلاند (Finland)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده
فرانسه (France)	کاهش سطح سلامت و رفاه	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)
گابن (Gabon)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	نابرابری (ثروت، درآمد)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	کاهش سطح سلامت و رفاه

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
گامبیا (Gambia) Republic of (The)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	نابرابری (ثروت، درآمد)
گرجستان (Georgia)	نامنی سایبری	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	جنگ سایبری
آلمان (Germany)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	کاهش سطح سلامت و رفاه	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)
غنا (Ghana)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	تورم
یونان (Greece)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	کمبود استعداد و/ یا نیروی کار	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
گواتمالا (Guatemala)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	دوقطبی شدن جامعه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
هندوراس (Honduras)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	دوقطبی شدن جامعه	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)
هنگ کنگ (Hong Kong SAR, Kong China)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	ترکیدن حباب دارایی‌ها	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
مجارستان (Hungary)	تورم	کاهش سطح سلامت و رفاه	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی
هند (India)	ناامنی سایبری	نابرابری (ثروت، درآمد)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)
اندونزی (Indonesia)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، حقوق بازنشستگی)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	تورم

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
ایران (Iran, Islamic Republic of)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	ترکیدن حساب دارایی‌ها	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی
عراق (Iraq)	ترکیدن حساب دارایی‌ها	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی
ایرلند (Ireland)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	نابرابری (ثروت، درآمد)
ایتالیا (Italy)	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	نابرابری (ثروت، درآمد)
ژاپن (Japan)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	بلایای طبیعی غیرمرتبط با آب‌وهوا (زلزله، آتشفشان، سونامی، طوفان‌های خورشیدی و غیره)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری و سرمایه‌گذاری و غیره)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)
اردن (Jordan)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	تورم	کمبود استعداد و/یا نیروی کار

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
قزاقستان (Kazakhstan)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	تورم	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)
کنیا (Kenya)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
کوزوو (Kosovo)	تورم	ناامنی سایبری	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	جنگ سایبری	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
کویت (Kuwait)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	ترکیدن حباب دارایی‌ها	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	آلودگی (هوا، آب، خاک)
قرقیزستان (Kyrgyzstan)	تورم	بیماری‌های عفونی	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	نابرابری (ثروت، درآمد)	آلودگی (هوا، آب، خاک)
جمهوری دموکراتیک خلق لائوس (Lao PDR)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
لتونی (Latvia)	درگیری‌های مسلحانه دولتی (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	جنگ سایبری	تورم

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
لسوتو (Lesotho)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	کاهش سطح سلامت و رفاه
لیبریا (Liberia)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	کاهش سطح سلامت و رفاه	بیماری‌های عفونی	آلودگی (هوا، آب، خاک)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)
لیتوانی (Lithuania)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	تورم	کاهش سطح سلامت و رفاه	جنگ سایبری
لوکزامبورگ (Luxembourg)	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	ناامنی سایبری	رویارویی ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
مالاوی (Malawi)	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	تورم	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)
مالزی (Malaysia)	رویارویی ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
مالی (Mali)	ناامنی سایبری	از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم	جرم و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
مالت (Malta)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	تورم	آلودگی (هوا، آب، خاک)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)
موریس (Mauritius)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	کمبود منابع طبیعی (غذا، آب)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)
مکزیک (Mexico)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، حقوق بازنشستگی)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	دوقطبی شدن جامعه	کاهش سطح سلامت و رفاه
مغولستان (Mongolia)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	آلودگی (هوا، آب، خاک)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، حقوق بازنشستگی)
مراکش (Morocco)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، حقوق بازنشستگی)	تورم	کمبود منابع طبیعی (غذا، آب)	نابرابری (ثروت، درآمد)
موزامبیک (Mozambique)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، حقوق بازنشستگی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
نامیبیا (Namibia)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	نابرابری (ثروت، درآمد)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی
نپال (Nepal)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	تورم	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	آلودگی (هوا، آب، خاک)
هلند (Netherlands)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	رویاری رویی ژئوآکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	دوقطبی شدن جامعه	ناامنی سایبری
نیوزیلند (New Zealand)	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	کاهش سطح سلامت و رفاه	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اختلالات در زنجیره تأمین دارای اهمیت سیستماتیک
نیجریه (Nigeria)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	نابرابری (ثروت، درآمد)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی
مقدونیه شمالی (North Macedonia)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)
نروژ (Norway)	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی (مانند کسادی، ایستایی)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
عمان (Oman)	تورم	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	ترکیدن حباب دارایی‌ها	ناامنی سایبری
پاکستان (Pakistan)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	کمبود منابع (طبیعی (غذا، آب)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
پاناما (Panama)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	نابرابری (ثروت، درآمد)	کمبود استعداد و/ یا نیروی کار
پاراگوئه (Paraguay)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	نابرابری (ثروت، درآمد)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)
پرو (Peru)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	دوقطبی شدن جامعه	خشونت‌های داخلی (شورش، تیراندازی‌های دسته جمعی، خشونت‌های گروهی و غیره)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
فیلیپین (Philippines)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	تورم

اهمیت کالبد شکافی ریسک جهانی در سیاست‌گذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
لهستان (Poland)	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	ناامنی سایبری
پرتغال (Portugal)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده
قطر (Qatar)	تورم	ترکیدن حباب دارایی‌ها	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	سلاح‌ها یا خطرات بیولوژیکی، شیمیایی یا هسته‌ای
رومانی (Romania)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	کاهش سطح سلامت و رفاه	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
رواندا (Rwanda)	تورم	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	نابرابری (ثروت، درآمد)	آسیب‌های آنلاین
عربستان سعودی (Arabia Saudi)	ترکیدن حباب دارایی‌ها	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	تورم	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
سنگال (Senegal)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	کاهش سطح سلامت و رفاه	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، حقوق بازنشستگی)

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
سنگاپور (Singapore)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	تورم
اسلوونی (Slovenia)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	کمبود استعداد و/ یا نیروی کار	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)
آفریقای جنوبی (Africa South)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)
کره جنوبی (Korea South)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	دوقطبی شدن جامعه	نابرابری (ثروت، درآمد)	رویدادهای آب‌وهوایی شدید (سیل، امواج گرما و غیره)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی
اسپانیا (Spain)	دوقطبی شدن جامعه	کمبود استعداد و/ یا نیروی کار	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
سريلانكا Sri Lanka	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	تورم

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
سوئد (Sweden)	جرم و جنایت و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	تورم	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
سوئیس (Switzerland)	کاهش سطح سلامت و رفاه	ناامنی سایبری	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	تقابل ژئواکونومیک (تحریم‌ها، تعرفه‌ها، غربالگری سرمایه‌گذاری و غیره)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)
تایوان، چین، Taiwan, China)	کاهش سطح سلامت و رفاه	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	فرسایش حقوق بشر و/یا آزادی‌های مدنی	تورم
تایلند (Thailand)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	نابرابری (ثروت، درآمد)
تونس (Tunisia)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	تورم
ترکیه (Türkiye)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	تورم	فرسایش حقوق بشر و/یا آزادی‌های مدنی	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	دوقطبی شدن جامعه
اوکراین (Ukraine)	درگیری‌های مسلحانه دولتی، (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	رکود اقتصادی، (مانند کساد، ایستایی)	تورم	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی	سلاح‌ها یا خطرات بیولوژیکی، شیمیایی یا هسته‌ای

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
امارات متحده عربی (United Arab Emirates)	تورم	ترکیدن حساب دارایی‌ها	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	کمبود استعداد و/یا نیروی کار
بریتانیا (United Kingdom)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری
جمهوری متحد تانزانیا (United Republic of Tanzania)	فرسایش حقوق بشر و/یا آزادی‌های مدنی	بدهی (دولتی، شرکتی، خانوار)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم
ایالات متحده آمریکا (United States of America)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک
اروگوئه (Uruguay)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	کمبود استعداد و/یا نیروی کار	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	دوقطبی شدن جامعه
ونزوئلا، جمهوری بولیواری (Venezuela)	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	تورم	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	مهاجرت اجباری یا جابجایی

اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی در سیاستگذاری تولید و تجارت

کشور	اولین ریسک	دومین ریسک	سومین ریسک	چهارمین ریسک	پنجمین ریسک
ویتنام (Viet Nam)	پیامدهای نامطلوب فناوری‌های هوش مصنوعی	اختلالات در زنجیره تامین دارای اهمیت سیستماتیک	کاهش سطح سلامت و رفاه	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)
یمن (Yemen)	تورم	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	درگیری‌های مسلحانه دولتی (جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های داخلی، کودتا، تروریسم و غیره)	اختلالات در زیرساخت‌های حیاتی
زامبیا (Zambia)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	تورم	کمبود منابع طبیعی (غذا، آب)	اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده
زیمبابوه (Zimbabwe)	فقدان فرصت‌های اقتصادی یا بیکاری	خدمات عمومی و حمایت‌های اجتماعی ناکافی (شامل آموزش، زیرساخت‌ها، حقوق بازنشستگی)	کاهش سطح سلامت و رفاه	رکود اقتصادی (مانند کساد، ایستایی)	تورم

منبع: گزارش ریسک جهانی، ۲۰۲۶

مؤسسه مطالعات پژوهش های بازرگانی

مدیریت یکپارچه سازی سیاست ها
مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

تهیه کننده:

فهیمة بهرامی مهنه

همکار:

زورار پرمه

تاریخ انتشار:

بهمن ماه ۱۴۰۴

www.itsr.ir

اداره توانمندسازی مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

مدیر و طراح گرافیک:

مهدی کشاورز افشار

صفحه آرا:

الهام اولیابک

نسخه دوم:

۱۴۰۴/۱۱/۲۰

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
The Institute for Trade Studies & Research

**اهمیت کالبدشکافی ریسک جهانی
در سیاست‌گذاری تولید و تجارت**

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

WWW.ITSR.IR

آدرس: خیابان کارگر شمالی، بالاتراز بلوار کشاورز، نبش کوچه همدان، پلاک ۱۲۰۴

تلفن: ۸۰-۶۶۴۲۳۳۷۸ نمابر: ۶۶۹۲۹۶۳۴

info@itsr.ir

www.itsr.ir